

MAGYARORSZÁG
A CSODÁK FORRÁSA

**KÖSZÖNJÜK MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA TÁMOGATÁSÁT.**

Lakos Borbála

IDEGENVEZETŐK TÁMOGATÁSA

A TÁMOGATÁS ÖSSZEGE:

1 000 000 FORINT

MAGYAR
TURISZTIKAI ÜGYNÖKSÉG

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

KISFALUDY
TURISZTIKAI FEJLESZTŐ NONPROFIT ZRT.

Az Északi-középhegység turisztikai jelentőséggel bíró városainak bemutatása, különös tekintettel a nyugati és keleti kapura:

Börzsöny-hegység, Nógrádi-medence és Tokaj-Hegyalja

Tanulmányomban szándékosan nem korlátozom magam a turisztikai régiók szabta keretek közé, hanem földrajzi egységekben gondolkodom. Az Északi-középhegység egy több száz kilométeren elterülő, főként vulkanikus eredetű kőzet anyagokból álló, mégis változatos geológiai képet mutató földtörténeti egység. Néprajzi szempontból a Garam folyásától keletre egészen a Hegyközig ugyancsak egységes, főképp palócok lakta terület, mely a 19. századra a főváros után a legnépesebb zsidó közösségek otthona is volt egyben.

A térség nagyvárosai, mint Balassagyarmat, Salgótarján, Hatvan, Gyöngyös, Eger, Miskolc, és kisebb egységei, mint Sátoraljaújhely-Hegyköz, jelentős zsidó közösséggel rendelkeztek az 1944-es deportálásokig. Bár a legtöbb településre sosem, vagy csak nagyon kis létszámban tért vissza a megmaradt zsidóság, emléküket temetők, zsinagógák, rabbiházak, legendák és hagyomány - ember alkotta és érinthetetlen kulturális örökségünk őrzi.

Az Északi-középhegység erdeinek jelentős része ma már természeti oltalom alatt áll, vagy kultúrtáj jellegéből adódóan élvez védeltséget. Ez utóbbihoz szorosan kapcsolódnak a szőlőművelés hagyományát, az ember és természet együttélésének nyomait évszázadok óta őrző Felső-Magyarország borrégió szőlőtermő területei, valamint Tokaj-Hegyalja UNESCO világörökségi borvidéke. A nyersanyagban gazdag hegyek között jelentős ipari, bányászati emlékekre is lelhet az érdeklődő látogató.

Ezen tanulmányom keretein belül azonban két egymástól földrajzilag, modern kori gazdasági profiljában és örökségében távoli, ám gazdagságában egyedülálló térségre koncentrálok. Az Északi-középhegység nyugati kapujaként kezelt Börzsöny és Nógrádi-medence településeit, valamint Tokaj-Hegyalja településeit veszem górcső alá. (Az Északi-középhegység legnyugatibb vonulata, a Visegrádi-hegység ugyan

ehhez a geológiai egységhez tartozik, azonban településeinek eltérő néprajzi és kulturális öröksége a jelen témaválasztás miatt ebben a tanulmányban nem kerül bemutatásra.)

Dolgozatom két részre osztható: az elsőben a természeti értékek vannak a középpontban, ehhez igazítva egészen más hangulatú és tematikájú túraútvonal-javaslatokkal, míg a másodikban Tokaj-Hegyalja régió természeti értékei mellett annak épített örökségét is górcső alá veszem. Az utóbbi terület ember-természet kapcsolatát, a hely adottságait figyelembe véve a szőlőművelés-és borkereskedelmen illetve a második világháború előtt jelenlévő zsidó közösségen keresztül térképezem fel.

Nógrádi-medence

Ahogy Magyarországon számos régióra igaz, Nógrád megye legfőbb különlegessége, hogy szinte minden települése rendelkezik jelentősebb történelmi, néprajzi vagy irodalmi emlékekkel és értékkel. Az ország legkevesebb lakosú és második legkisebb területű megyéje Nógrád. Összesen hat város és százhuszonhárom községet számlál, ezzel az ország legkevesebb várossal rendelkező megyéje. A hat város és városi jogú nagyközség mentén rendezték a járásokat és a hozzájuk tartozó településeket.

Nógrád megye részesült az országot ért összes háborúból, csatából. Jelentős történelmi helyszíneket, emlékeket találunk egész területén. Legfőbb néprajzi kincse a palóc örökség. Azonban fontos említést tenni a mára ugyan sajnálatos módon láthatatlanná vált, azonban a második világháborúig jelentős izraelita lakosság jelenlétéről. A megye mai lakói sincsenek tisztában azzal, hogy az Ipoly-menti zsidók az ország zsidóságának legnagyobb létszámú közösségeit alkották Nógrádban. Mára csupán temetők, írásos emlékek adnak hírt az egykor itt élő népes és aktív zsidó közösségekről.

Aktív hosszú hétvégék Nógrád megyében

Nógrád megye közelsége miatt a kirándulók kedvelt desztinációja. Bár főképp csak közúton, saját gépjárművel közelíthetőek meg látványosságai, ez szerencsére keveseket tart vissza egy egynapos kirándulástól. Szálláskapacitása az országos átlagtól nem marad el sem minőségben, sem mennyiségben, azonban a kínálat koncentráltabban jelenik meg a frekvenciált területeken. Vendéglátó egységei óriási adagokkal és hagyományos ételekkel várják a látogatókat.

A kistérségi székhelyek nem csak közigazgatási központok, de kiváló kiindulópontjai csillagtúrának is. A látványosságok számossága és az infrastrukturális hiányosságok erősségként való értelmezése csodálatos Nógrád megyei kikapcsolódást ígér az utazók minden csoportjának.

Nógrád megye egyenletes eloszlású turisztikai kínálatának köszönhetően minden kistérségi központból szervezhető egy hosszú vagy klasszikus hétvégi program. Ebben a tanulmányban a fővároshoz legközelebb eső Rétság és Balassagyarmat kistérség látványosságaiából állítottam össze ajánlatokat. Szempontként figyelembe vettem:

- a környezetterhelés minimalizálását,
- az élmény maximálását,
- a programok sokszínűségét, variálhatóságát és kiegyensúlyozottságát az utazóközönség összetételének függvényében,
- a desztinációban elérhető kényelmi szolgáltatások számosságát vagy szűkösségét,
- minőségi standardecket.

A hat kistérségi központ Budapesttől északra majd onnan kelet felé haladva:

1. Rétság
2. Balassagyarmat
3. Szécsény
4. Salgótarján
5. Bátonyterenye
6. Pásztó.

Közlekedés és turisztikai infrastruktúra

A kistérségi központok a fővárosból kivétel nélkül jól megközelíthetők közúton, a kalandvágyók azonban buszra vagy vonatra is ülhetnek. Amennyiben saját járművel érkezik a vendég, az autót mindenképpen érdemes a járási központban választott szálláson hagyni és onnantól kezdve gyalogosan, illetve vonattal felfedezni Nógrád megye sajátos világát.

A vasutat, ahova lehet, kifejezetten ajánljuk. A Nógrád megyében studenkának becézett Bzmot mozdonyok piros színe és historizáló formája harmonikusan illeszkedik a tájképbe. A vágányok terhelhetősége a valós, egyébként sem csúcsebesség 80 km/h-nál alacsonyabb 60, helyütt 40 km/h sebességet enged meg, amittől az idő is egy kicsit lassabban múló érzetet kelt.

A közúti és erdei kerékpározás szerelmesei egyaránt megtalálják számításukat a műutakon valamint a Börzsönyben, Cserhátban és a Karancs-Medvesben is. Burkolt és burkolatlan erdészeti utak szelik át az erdőket, kiváló, felejthetetlen bringás élményt nyújtva a nagy szintkülönbségeket legyűrni képes edzett kerékpáros közönségnek.

Nógrád megye Magyarország egyik legerdősültebb megyéje. Erdein és mezőin áthalad hazánk szinte összes turista jelzése, így az országos kéktúra útvonala, a zöld, a sárga és piros jelzések, szakrális és zarándokutak, mint a Mária út, valamint körséták, tanösvények a kisebb mobilitással rendelkező kirándulók számára. Túrázni és tekerni magáért a sport élményért is jó, de tény, hogy motiváltabb az ember, ha van valami kézzelfogható cél az út végén. Nógrád megyében körülbelül harminc vár és várrom található. Túrákhoz, kirándulásokhoz közlekedési szempontból legkönnyebben kapcsolható, attrakcióként számon tartott várak:

1. Nógrád
2. Drégely
3. Szanda
4. Hollókő
5. Salgótarján - Salgó
6. Salgótarján - Somoskő
7. Sámsonháza - Fejérvő
8. Szécsény
9. Tar.

Civil kistérségi és országos hatókörű turisztikai összefogások eredményeképp jelöltek ki úgynevezett Zöldutakat. Az egyik a Sugárkankalin Turisztikai Egyesület által 2006-ban alapított Örökségeink Útján Zöldút projekt, aminek eredményeképp az egyesület tevékenységi területéhez tartozó kilenc település történelmi értékeit bemutató táblákat helyeztek el az egyes falvakban. Hasonló a helyzet a Cserhádi Zöldúttal, ahol az aprófalvas települések kulturális értékeit és néprajzi örökségét fűzték fel egy élményfonalra. Igény szerint kerékpárral is bejárható.

Nógrád megye a horgászturizmus egyik fellegetvára is lehetne. Összesen harminckilenc természetes és mesterséges horgászatra is alkalmas víz található a területen. Az

Ipoly-folyó és a Derék-patak izgalmas legyezős és könnyű pergető horgászatra invitálnak. A tavak és víztározók fajgazdagsága egyedülálló, a környezet rendszeresen karbantartott, szakértelemmel gondozott. Legismertebb horgász- és fürdőtavak a Bánki-tó, a Maconkai-víztározó, a Pusztaberki-halastavak, az Öregpotyka-tavak Ludányhalászikban és az Ezersziget-horgásztó Nézsa határában.

A kulturális turisztikai kínálat meglepően változatos. Néprajzi öröksége a palócság élő és történeti hagyományainak bemutatása, mellyel Hollókőn kívül a Cserhát és Mátra kevésbé skanzen jellegű palóc falvaiban, valamint palócságot bemutató múzeumokban találkozhat a látogató. A Nógrád megyével kapcsolatba kerülő történelmi személyiségek, költők, írók, művészek és egyházi személyek listája sem rövid. II. Rákóczi Ferenc, Mikszáth Kálmán, Mindszenty bíboros és Tolnay Klári, hogy párat említsünk a teljesség igénye nélkül. Életükbe, Nógrád megyéhez fűződő cselekedeteikbe a tiszteletükre állított emlékhelyeken és múzeumokban nyerhetünk bepillantást. A nógrádiak őrzik hagyományukat. Tavasztól-őszig majd minden hétre jut egy rendezvény, falunap, fesztivál, koncert vagy kiállítás.

A megye szálláskínálata elsősorban falusi vendégházakból, apartmanokból, kempingekből és bungalókból, kulcsos házakból, családi panziókból és két-három csillagos hotelekből áll. A tanulmányban nevesített szálláshelyeket nem, vagy csak nagyon kivételes esetben ajánlok, mert jelen dolgozatnak ez nem célja.

Hagyományos étterem, pizzéria, hamburger és egyéb típusú büfé valamint cukrászda számos településen található, minőségük meglehetősen változó. Közért minden településen van. Az idelátogatóknak mindenképp javasoljuk fontolóra venni a klasszikus piknikezést, mint napközbeni étkezési megoldást.

A tanyavilággal még rendelkező településeken (ezeket Nógrádban 'pusztának' hívják) helyi termelők készítményei is beszerezhetők, egyes farmok, birtokok előzetes bejelentkezéssel vendégeket is fogadnak. Jellemző a szarvasmarha, juh és kecsketartás, e kettő utóbbi a palóc hagyományokkal analóg.

Csillagtúrák Nógrád megyében

Rétság kistérség

Rétság kistérségben az autómentes turistáskodás megvalósítása jóformán lehetetlen. Ráadásul itt rögtön el is bukik a kistérségi központból indított csillagtúra-koncepció, mivel Rétság nem rendelkezik minőségi kereskedelmi szálláshellyel. Helyette Diósjenőt vagy Bánkot ajánlom kiindulópontnak.

Érkezés Diósjenőre Budapest-Nyugati pályaudvarról vonattal Vácig, majd egy átszállással Diósjenőre, vagy személygépjárművel VAGY érkezés Bánkra Újpest-Városkaputól busszal Rétságig, majd egy átszállással Bánkra, vagy személygépjárművel. Bánkra autóbusszal is érkezhetünk egy rétsági átszállással, amihez érdemes hozzáigazítani az indulást, mert nincs sűrűn csatlakozás.

Rétság kistérség településeinek egyik fele a Börzsöny keleti oldalán található, ahol a hegyvidék a Nógrádi-medencébe simul. A Börzsöny északi lábánál elterülő települések már Balassagyarmat kistérséghez tartoznak. A Börzsöny országunk második legmagasabb hegysége, vulkanikus tömeg. Felülnézetből élesen kirajzolódik a legmagasabb csúcsok által alkotott kráter-forma. A Börzsöny jelentős része a Duna-Ipoly Nemzeti Parkhoz tartozik, védelmet élvez. A hegység legmagasabb csúcsáról, a Csóványosról tárul elénk az ország egyik leggyönyörűbb panorámája a Dunakanyarral és a Magas-Tátra látványával. A Börzsönyben található Nógrád és Drégely vára, a Hont-Tsitári-forrás és a Mikszáth-kúria. E közismert és rejtett kincsek szinte napi szerepet töltenek be a helyiek életében és bízunk benne, hogy jelentős vonzerővel bírnak a távolabbról érkező számára is.

A kistérség települései Árpád-kori alapításúak vagy régebbiek. Középkori és újkori építészeti emlékekben gazdag, bár ezek településeken található része nem vagy körülményesen látogatható. Több falva és városkaja fontos történelmi események színhelye, melyekről várromok, szobrok, táblák vagy épp tematikus útvonalak emlékeznek meg. Rétság kistérség két legjelentősebb várroma a Drégelyvár és a Nógrádi vár.

Drégely vára

Drégely várát a mongol invázió után emelte a helyi Hontpázmány nemzetség, az erősség a IV. Béla parancsára elrendelt országhatár menti kővár építések egyike. Az Árpád-ház kihalása körüli hatalmi harcok során elfoglalták, királyi tulajdonná vált, ahonnan még ugyanabban az évszázadban az esztergomi érsekséghez került. Az esztergomi érsek fényűző vadászkastéllá alakítja át, majd a Buda török kézre kerülésével hadászati jelentősége megnő. Drégely vára védi a jelentős arany- és ezüstbányákkal rendelkező felvidéki németajkú városokat. Hírnevet is ekkor szerzett, ugyanis a vadászkastélyként használt középkori erődítmény katonai szempontból jelentősen elavult. Ennek ellenére várkapitánya, Szondy György mindent megtett, hogy megerősítse, megtartsa a várat annak 1552-es elestéig. Száznegyvenhat várvédő küzdött Ali pasa tizenkétezres serege ellen. A három napos csata hősiességét és a várvédők véres elestét számos irodalmi mű megénekelte.

Nógrádi vár

A Nógrádi vár Magyarország legrégebbi szabálytalan alaprajzú, belsőtornyos kővára. Vélhetően az 1100-as évek előtt épült, a kornak megfelelő építészeti stílusban. A terület egészen a 13. századig királyi tulajdon volt, ekkor ajándékozta Árpád-házi IV. Kun László a váci egyházmegyének. Fejlesztése a török időkig folyamatos, a nagyszabású építkezéseken még Hunyadi Mátyás udvari építész is megjelent. A török hódítás a Nógrádi várat is elérte, helyőrsége megfutamodott, és az erősség visszafoglalására 50 évvel később került sor. A visszafoglalás után az Oszmán Birodalom seregei még egyszer a várnak indultak, amikor 27 nap ostrom után tudták csak bevenni a várat. A sors iróniája, hogy pár évvel ezután villám csapott a vár öregtornyába, ahol a tárolt puskapor felrobbant, teljesen megsemmisítve a belső várat, védhetetlenné téve ezzel az erődöt. Katonai jelentőségét elvesztette, a megmaradt, építkezésre még alkalmas köveket, gerendákat a könyörtelen időjárás és a környező falvak lakossága hordta szét. Jelenlegi állapotát 1997-ben nyerte el. Része a Nemzeti Várprogramnak, további rekonstrukciókra a harmadik fejlesztési ütemben kerül majd sor.

Hont-Tsitári-forrás

A Hont-Tsitári-forrás egy csodatévő kút. A történetet itt nem írnám le, olvasható az emlékhelyen is, amely nemrégiben egy kálváriával is bővült. A kút érdekessége, hogy nem ad 'csak úgy' inni. Először egy liternyi vizet a vándornak kell beletöltsön, hogy a kút működésbe lendüljön. Ennek nyilván inkább fizikai, mint isteni okai vannak, de a jelenség mégis magával ragadó és illik a kegyhely szelleméhez. A Hont-Tsitári csodatévő kút Mária-kegyhely és állomása a Nemzetközi Mária Útnak. A Nemzetközi Mária út észak-dél és kelet-nyugat irányban szeli át Közép-Európát Bosznia-Hercegovinától Czestochowa-ig, Romániától Ausztriáig. A magyar szakasz nyolc állomást számlál.

Mikszáth Kálmán választott nógrádi otthona volt Horpács. A kúriát meglátogató számos érdekességet tudhat meg az író életéről. Álljon itt annyi előljáróban, hogy az épületet Mikszáth fia tervei alapján készítették. Hogy honnan volt azonban egy tollforgatónak pénze egy ekkora kastélyra? Ehhez már vegyék fel a túrabakancsot!

Tematikus túraútvonalak

Diósjenő központtal javasolt programlehetőségek

Diósjenő a Börzsöny lábánál, Nógrád település tőszomszédságában fekszik, különböző nehézségű gyalogos és kerékpáros túraútvonalak starthelye. A Vác-Balassagyarmat vonalon vasúti összeköttetésben áll többek között Nógrád településsel és Drégelyvárral. A kistérség távolabbi vagy más irányban található látnivalóihoz autóra van szükség. Szálláshely legmagasabb kategóriája: panzió.

1. Kirándulás gyalogosan vagy kerékpárral a Drégelyvárhoz

- szint gyalogosan: közepes, de kitartó és motivált 4-5 éves kisgyerekekkel kivitelezhető az Országos Kéktúrán Pénzásásig, onnan a piros jelzést követve a várromig, majd le a Drégelyvár feltételes megállóhely állomáshoz vagy Drégelypalánk településre

- szint kerékpárral: nehéz, az útvonal Pénezásásig ugyanaz, onnan jelzett erdészeti műút vezet fel majdnem a várromig és onnan le a faluba is
- étkezési lehetőség: van, a várhegy lábánál
- visszaút: vonattal Drégelyvár vagy Drégelypalánk megállótól Diósjenő állomásig
- időtartam: egész napos program
- hossz: 13 km
- szintkülönbség: 320 m
- tipp: ezen a vasútvonalon jellemző a hivatáscélú forgalom, a vonatok ennek megfelelően járnak sűrűbben vagy ritkábban. Érdeemes a kirándulást ehhez az idő-intervallumhoz igazítani.

2. Kirándulás gyalogosan vagy kerékpárral a Nógrádi-várhoz

- szint gyalogosan: könnyű, kisgyerekekkel is élvezetes, bár nincs kialakítva túraútvonal, ezért vagy a két települést összekötő műúton, vagy mellette a szántásban lehet legyalogolni a csupán 5 km-es távolságot
- szint kerékpárral: könnyű, és talán ez a legmegfelelőbb módja célunk elérésének
- étkezési lehetőség: van, a Nógrádi-vár lábánál kialakított pihenőhelyen
- visszaút: ahogy érkeztünk, vagy vonattal
- tipp: kihagyhatatlan a Nógrádi Vadaspark családi gazdálkodása, védjegyes, vadhúsból készült nemzeti parki termékeivel, traktoros körtúrával és további izgalmas attrakciókkal.

3. Spirituális töltődés és próza: a Hont-Tsitári-forrás és Horpács

- megközelítés: gépjárművel a 2-es majd a 21-es úton
- látványosságok:
 - Horpács: a Mikszáth-kúria emlékház és a Szontágh-villa kastélykertje, látogatás előzetes bejelentkezéssel
 - Hont: a Hont-Tsitári csodatévő forrás, mely a Mária Út egyik zarándokhelye. A kegyhely előtt van parkoló, ahonnan a sárga

Mária Út jelzésen egy könnyű oda-vissza séta tehető a Szondyalagútig

- étkezési lehetőség: a Tsitári-forrás mellett található a Farm-kávézó, de Drégelypalánk és Nagyoroszi településeken is vannak vendéglátóegységek
- tipp: aki jobban meg szeretné mozgatni a magát, a Drégelyvár erről az oldalról is megközelíthető, egy sokkal rövidebb, csupán 4 km-es túrával az Apródok Útja tájékoztató tábláit követve.

Bánk központtal javasolt kirándulási lehetőségek

Bánk település a Nógrádi-medence és a Cserhát találkozásánál, egy tengerszem-tó mellett terül el festői környezetben. Községi közlekedéssel más környező település nehézkesen érhető el, de domborzati adottságai kedvezőek a közúti kerékpározáshoz. Közúton is megközelíthető, turisztikai látványossággal rendelkező szomszédai Romhány, Tereske, Felsőpetény, Alsópetény. Szálláshely legmagasabb kategóriája: 4-csillagos hotel.

1. Kirándulás gyalogosan vagy kerékpárral Rákóczi nyomában

- szint: mindkét módon könnyű. Gyalogosan Bánkról a sárga jelzésen elindulunk Romhány felé, majd az OKT-útirányjelzőtől Romhány felé vesszük az irányt. Kerékpárral a műúton közelítjük meg a települést.
- látványosságok:
 - a település egyik legfőbb látványossága, a Rákóczi-fa (törökmogyoró) az út végállomásától van pár száz méterre
 - a romhányi csata emlékműve
 - Prónay-kastély
 - háromlyukú kőhíd a 18. századból
- étkezési lehetőség: Romhányon és Bánkon is egyaránt
- tipp: mivel a Bánk-Romhány vasútvonalon a személyszállítás 2007-ben megszűnt, a teherforgalom pedig elenyésző, az egykori sínpár egy rövid, kevésbé árnyékos, de festői és egyenes túraútvonallal kecsegtet.

- tipp kerékpárosoknak: mivel ez egy viszonylag kis távolság, érdemes továbbhaladni Szátok és Tereske irányába. A Rákóczi-szabadságharc romhányi állomásához itt további emlékek kapcsolódnak. Az Árpád-kori települések jelentős építészeti emlékekkel is rendelkeznek, úgy mint templomaik (bejelentkezéssel látogathatók) vagy temetőik. Visszatérni Bánkra ugyanazon az úton érdemes, mert a 22-es út ezen szakasza nagy kihívás elé állíthatja a kedvtelésből kerékpározót.

2. Werbőczytól Mindszentyig: kirándulás Alsó- és Felsőpeténybe

- szint gyalogosan: könnyű, 10 km, az út első fele a Romhány felé vezető sárga jelzésen fut, onnan az Országos Kéktúrán Alsópetény felé haladjunk tovább. A visszaúton át lehet sétálni Felsőpeténybe (5 km műúton vagy az Országos Kéktúrán), onnan vissza Bánkra az egykori agyagbánya keskeny nyomtávú sínpárján, a Lókos-patak mentén
- szint kerékpárral: könnyű, műúton ugyancsak 10 km, egy-két enyhébb emelkedővel. Bár Felsőpetény település van előbb, érdemes Alsópetényig tekerni és onnan visszacsorogni Felsőpetényre majd Bánkra
- össztávolság: 20 km, plusz a települések bejárása
- látványosságok Alsópetényben:
 - Werbőczy-gúla (Werbőczy István itt írta jogi könyvét, a Tripartitumot)
 - a templom és kapcsolódó épületei
 - Prónay-Gyurcsányi-kastély
 - Andreánszky-kastély
 - zsidó temető
 - a község harmonikus összképet mutat
- látványosságok Felsőpetényben:
 - a településen található Almássy-kastélyban tartották fogva Mindszenty bíborost 1955-56-ban
 - a község harmonikus összképet mutat
- étkezési lehetőség: Alsópetényben vagy Bánkon

A kistérségnek számos horgászatra is alkalmas természetes és mesterséges vize van, ezek közül a legfestőibb a Diósjenő határában található Jenői-tó, a Pusztaberki-halastavak és a Bánki-tó.

Balassagyarmat kistérség

Balassagyarmat közúton csupán 80 km-re fekszik Budapeستől. Ez a távolság autóbusszal alig másfél óra alatt teljesíthető, így az ökológiai lábnyomot csökkenteni kívánó utazók akár ezt a közösségi közlekedési módot is választhatják, mivel a túraleírásban jellemzően alternatív módon is megközelíthető látványosságokat mutat be. Balassagyarmat a Nógrádi-medence északkeleti csücskében található határváros. Délről a Cserhát jellegzetes szelíd lankái teszik a tájat festőivé. Alapvetően a gyakorlottabb biciklistáknak közúti kerékpározásra igen alkalmas terep. Balassagyarmat legmagasabb szálláshely-kategóriája: 3-csillagos szálloda.

Érdeemes magára Balassagyarmatra is egy napot szánni. Palócföld fővárosa számos aktív és kulturális kikapcsolódási lehetőséget ajánl az utazók minden korosztályának. Balassagyarmat kulturális kínálatából három látványosságot emelnék ki. Mind érzékletesen és hitelesen mutatja be nem csak a város, de a megye népeinek történetét. A bevezetőben már szóba került, hogy Nógrád megye egy etnikailag nagyjából homogén közeg. Lakossága jelentős részben palóc, illetve nagy számú zsidó lakossággal rendelkezett egészen a második világháború végéig. Ezért a balassagyarmati látogatásnak kihagyhatatlan része a Palóc Múzeum valamint az Ipoly-menti Zsidó Gyűjtemény és Kiállítóterem, és a balassagyarmati zsidó temető. A kulturális élményt a Nyírjesi Fűvészkert és Vadaspark, a Palóc Ház, az Ipolyszögi Égerláp néprajzi és természeti értékei növelik.

Balassagyarmatról útra kelve közlekedési eszközünk a Studenka. Egy páratlan időutazás veszi kezdetét, amikor erre a vonatra felszállunk. Félreértés ne essék, a motorizáció világában természetesen a BzmoT mozdonyok is jelentős korszerűsítésen estek át, miközben a tervezők hűek maradtak az archaikus stílus és színvilághoz. (Megjegyzem, hogy az attrakció-értékkel bíró történelmi vasútvonalak, mint az osztrák világörökségi helyszín Semmering vasút is őrzi piros színét, és a svájci tematikus útvonalak vonatai is pirosban pompáznak.) Szintén említésre került a tanulmány

korábbi fejezetében, hogy a vasúti pályák terhelhetősége állapotuk és koruk miatt jelentős sebességkorlátozás alá került. Ezért Nógrád megyében vonatozni nem csak a vonatok kinézete, de sebessége miatt is időutazás minőséggel bír. Érdeemes tehát a vonattal is kombinált egy vagy akár több napos kirándulást időben jól megtervezni, inkább kevesebb állomással és kellő időt hagyni erre a különleges, vonatozással egybekötött időutazásra. A vonatablakból elénk táruló természeti környezet feledteti velünk a lassú zötykölődésből adódó esetleges kellemetlenségeket. Hobbi fotósoknak mindenképp érdemes a kamerájukat is magukkal vinni.

1. Úrilakok faluja: Mohora

- szint gyalogosan: közepes, Balassagyarmatról a zöld túra, zöld kereszt, majd megint a zöld túra, végül Nógrádmarcalon áthaladva a piros jelzésű útvonalakon jutunk el Mohorára egy 12 km-es, könnyen járható, festői gyalogúton
- szint kerékpárral: közúton összesen 10 km, könnyen tekerhető terep
- Mohora menetrend szerinti vonattal is átszállás nélküli összeköttetésben van Balassagyarmattal
- Mohora látnivalói a Tolnay Klári Emlékház, a Mauks Ilona Emlékszoba, a Vay-Zichy kastély, a Dolinka pincesor
- tipp: valószínűleg Szűgy határát elérve a vasúti átjáró vagy a földvár tájékozási pontoktól a Feketevíz-patak mentén lerövidíthető a túra. Így az út a Berekaljai-víztározóhoz visz, ahonnan Mohora jelöletlen földúton és közúton is elérhető. Erről indulás előtt érdemes a balassagyarmati szálláshelyen is érdeklődni, a helyi szállásadó biztosabbat tud mondani.

2. Palócföld vonattal és gyalog

Bár már Mohora is a Palócföld faluja, beljebb haladva a Cserhátban egyre több, néprajzi hagyományait és építészeti örökségét spontán őrző településsel találkozunk. Ilyen Terény és Szanda település is.

- szint gyalogosan: közepes. Magyarnándorig vonattal, onnan Cserháthaláp irányában találunk egy sétát, mely Terény és Szanda érintésével visszavisz Magyarnándorba. Távolság: kb. 20 km viszonylag könnyű terepen.

- szint kerékpárral: közepes. Magyarnándortól ugyancsak Cserháthaláp irányába akár műúton, akár a jelzett földúton kényelmesen letekerhető a kb. 20 km-es táv
- látnivalók: főképp a táj, a víztározók, Terény település tájháza, a Szent-Györgyi Albert szobor (itt töltötte gyermekéveit az első magyar Nobel-díjas tudós) a szandai várrom, kápolnák és emlékhelyek, melyek a betyárokról tájékoztatják a kirándulókat.
- tipp: hivatásforgalmat kiszolgáló vonatok járnak ezen a vonalon, ezért érdemes a napi programot ezekhez igazítani.

*“Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.”*

Tokaj-Hegyalja

Tokaj-Hegyalja Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található. BAZ megye, ahogyan a köznyelvben él, rendelkezik a legtöbb településsel, szám szerint 358-cal, valamint az ország legkisebb városa, Pálháza (ezer fős) is itt található. Az Alföld itt találkozik az Északi-Középhegységgel, illetve két világörökségi helyszín is a megye határain belül fekszik, az Aggteleki-karszt és Tokaj.

Tokaj-Hegyalja az Északi-középhegység keleti kapuja, a Bodrog és a Hernád folyó között, a Zempléni-hegység déli lábánál található, közel 90 km-es hosszúságban. Magyarország legismertebb kistájegysége, melyet szőlő-és borkultúrája tett világhírűvé. A terület hivatalos neve Tokaj-hegyaljai borvidék vagy röviden Tokaji-borvidék, ami 1737 óta a világ első zárt borvidéke. Az UNESCO Világörökség Bizottsága 2002-ben felvette a világörökségi listára Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék kultúrtáj néven. A borvidék három hegy között, az abaújszántói és a sátoraljaújhelyi Sátor-hegy, valamint a tokaji Kopasz-hegy között terül el. Területének mérete 88.124 hektár. Ezen a területen a legjellemzőbb a vulkanikus talaj, amely az egyedülálló mikroklímának köszönhetően az aszúsodást okozó penészgombával és a megfelelő szőlőfajtákkal kialakult, a borvidékre jellemző jegyek. Habár már a honfoglalás előtt is volt a környéken szőlőtermesztés, azonban a IV. Béla uralkodása alatt behívott és betelepült olasz vincellérek honosították meg a Magyar Királyság területén a bortermesztést, így Tokajban is. Az ő emléküket őrzi a mai napig néhány helyi település neve, úgy mint Bodrogolaszi vagy Olaszliszka.

Elnevezés, Települések

A Tokaj-Hegyalja elnevezést a 17. század óta használják, Tokaj városának és az eredetileg csak Hegyalja nevű környező vidéknek az összevonásából született. Korábban a térség latin neve "Districtus Submontaneus" ("Hegyaljai kerület"), ami később közigazgatási beosztásként is használatos volt.

A Bodrog és a Tisza összefolyásánál Tokaj területén elterülő vár Európa-szerte ismert volt a 16-17. században, habár azóta a vár elpusztult és ma már csak az egyik fal maradványai láthatóak. A tokaji vár ismertségének köszönhetően a külföldi borkereskedők a "tokaji bort" keresték Hegyalján is, és a terület Európa-szerte "Tokaj-hegyvidéke"-ként vált ismertté (latin: Montium vitiferorum Tokaiensis, német: Tokajer Gebürg vagy Tokajer Wein-Gebürg). Ezt lassanként a magyar szóhasználat is átvette és a területet a 17-18. századtól kezdve Tokaj-Hegyaljának is hívták, annak ellenére, hogy ekkor még a vidék hivatalos neve Hegyalja volt. A Tokaj-Hegyalja kifejezés csak a 20. század elejétől kezdve vált hivatalossá és váltotta fel a rövidebb, Hegyalja nevet.

Tokaj-Hegyalja tulajdonképpen a tokaji borrégió, amely egyetlen borvidékből, a Tokaji borvidékből áll. Az évszázadok során területe többször körül lett határolva ezzel is a borok minőségét védve. Jelenleg a borvidék területére vonatkozóan a Tokaj oltalom alatt álló eredetmegjelölés termékleírásának "Körülhatárolt fejezete" a mérvadó. Eszerint a Tokaj-Hegyalja borvidéket az alábbi huszonhét település együttese alkotja:

1. Abaújszántó,
2. Bekecs,
3. Bodrogkeresztúr,
4. Bodrogkisfalud,
5. Bodrogolaszi,
6. Erdőbénye,
7. Erdőhorváti,
8. Golop,
9. Hercegkút,
10. Legyesbénye,

11. Mád,
12. Makkoshotyka,
13. Mezőzombor,
14. Monok,
15. Olaszliszka,
16. Rátka,
17. Sározsadány,
18. Sárospatak,
19. Sátoraljaújhely,
20. Szegi,
21. Szegilong,
22. Szerecsen,
23. Tállya,
24. Tarcal,
25. Tokaj,
26. Tolcsva,
27. Vámosújfalú.

Borvidék

Tokaj-Hegyalja Magyarország északkeleti részén, a Bodrog és a Hernád folyó között, a Zempléni-hegység déli lábánál fekszik, közel 90 km-es hosszúságban. Három hegy között, az abaújszántói és a sátoraljaújhelyi Sátor-hegy, valamint a tokaji Kopasz-hegy között háromszög alakban terül el. A tokaji szőlő termesztése a Zempléni-hegységtől földrajzilag némileg elkülönül, a Kopasz-hegy vulkanikus, andezit alapkőzetén több méter vastagságban megülő löszös talajon történik. Tokaj-Hegyalja déli lankáin azonban nem lösz található, hanem a jégkorszakból származó, úgynevezett málladéktalajon (nyirok) folyik a szőlőtermesztés. Mivel a terület gazdag ásványkincsekben, a szőlőgazdálkodás mellett a bányászatnak is nagy szerepe van, tradicionálisan meghatározó foglalkoztató gazdasági ágazat volt mindig is térségben.

Tokaj-Hegyaljának hőmérséklete nagyon kiegyenlített. Az évi átlaghőmérséklet 10°C, vagyis a szőlőtermesztés mikroklímatis feltételei adottak. Júliusban van a legmelegebb, az átlaghőmérséklet 21,6°C. Évente 590 mm eső esik, ami a szőlő

csapadék-igényének megfelelő. A szőlő cukorfokának növekedése szempontjából az őszi száraz és napos időjárása kedvező. A különleges, Tokaj-Hegyalján megtalálható gombaflóra szempontjából kimondottan kedvező a viszonylag állandó páratartalom, amit a terület két folyója, a Bodrog és a Tisza víztükrének párolgása biztosít. Az állandó páratartalom és egyenletes hőmérséklet ellenére a Botrytis cinerea gombák dülönként is különbözőképpen hatnak az aszúsodási folyamatra. A vidék kiváló a bortermeléshez megfelelő minőségű pincék kialakítására is, amelyekben hozzávetőleg egyenletes hőmérsékletet is lehet biztosítani. A vulkánkitörések után keletkezett vulkáni tufa könnyen megmunkálható, mindemellett megfelelő a szilárdsága, ezért a pince kivájásakor nincs szükség alátámasztásra. A borvidék tufás kőzetében több kilométer hosszú pincelabirintus van vésvé úgy, hogy egyetlen cölöpre sem volt szükség támasztás céljából.

Története

Kezdetek

A köztudatban talán a mai napig az él, hogy a Tokaj-hegyaljai borvidék nagymértékű fejlődése az elvesztett 1526-os mohácsi csata utánra tehető, és ezt követően vált Magyarország első számú bortermelő területévé. Az elmúlt évek kutatásai azonban ezt az állítást nem támasztják alá. Az látszik, hogy a mai Tokaj-Hegyalja feltehetően már a középkor végére a Magyar Királyság egyik legfontosabb borvidékévé vált.

Régészeti adatokat a népvándorlás időszakából is találunk, illetve Etelközben is kapcsolatba kerültek a honfoglaló magyarok a szőlőtermesztés és borkészítés tudományával ó-török és iráni népeken keresztül. Erre utalnak többek között az ó-török és perzsa eredetű jövevényszavak a magyar nyelvben. Azonban a borvidék kialakulásának folyamata jellemzően a Honfoglalás után időszakra tehető.

Tokaj régi neve Kőrév és Hímesudvar volt. A helységről szóló első adataink 1074-ből származnak. Az első borospincéről 1110-ből maradt fenn feljegyzés. Ebből arra lehet következtetni, hogy a 12. század első felében Tarcalon az egykori Tarcal - hegy (ma Kopasz-hegy) oldalában (feltehetően a Mézesmál szőlőhegyen) királyi tulajdonban lévő szőlő lehetett. A vidék szőlőkultúrájáról 1248-as az első említés. Ekkor

adományozta IV. Béla Olaszliszkát a szepesi prépostságnak. Ez az adománylevél tekinthető az első olyan dokumentumnak, ami említi a Hegyaljáról származó bort. A "tokaji bor" legelső említése azonban mintegy száz évvel későbbre tehető, 1381-ben említik egy peres ügy kapcsán.

Vallon, olasz hospesek

A borvidék fejlődésében a 11-12. századi nagyobb vallon betelepülés is közrejátszott. Az újonnan érkezett hospesek mellett, hogy hozták magukkal a saját szőlőkultúrájukat, nagymértékű erdőirtás mellett a mai Zempléni-hegység déli lejtőin elkezdték a szőlőbetelepítést. A tatárjárás (1241 és 1282) azonban, ahogy az ország számos más területén, itt is jelentős pusztításokkal járt. Ezért IV. Béla és az őt követő magyar királyok uralkodása alatt az elkövetkező évtizedekben újabb jelentős hospes közösség telepedett le Hegyalján, ezzel vallon és olasz nevű településeket létrehozva úgy mint Olaszliszka (régén: Liszkaolaszi), Bodrogolaszi (Patakolaszai) vagy Tállya. Neolatin hospesközösségek továbbá a középkori Abaújszántón, Bodrogkeresztúron, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Szerencsen, Tarcalon, Tokajban és Tolcsván is voltak. A borvidék fejlődését több tényező is meghatározta. A betelepült hospesek kiváltságai mellett a vidék fejlődéséhez az is hozzájárult, hogy a terület alapvetően királyi birtok volt. Mindemellett a környéken földesúri családoknak is voltak birtokaik, akik az uralkodóval általában jó viszonyt ápoltak, ezért az ő földjeiken élő népek társadalmi felemelkedésére is nagyobb volt a lehetőség, mert ezek az előkelőségek kevésbé éltek feudális előjogaikkal.

Egyházi befolyás, mezővárossá alakulás

Mindezek mellett az egyház szerepe is jelentős volt, ugyanis a környék számos településének (pl. a mai Abaújszántó, Bodrogkeresztúr, Bodrogolaszi, Erdőbénye, Mád, Mezőzombor, Olaszliszka, Ond, Szerencs, Tállya, Tolcsva és Vámosújfalú) volt egyháza (a XIV. század első felében már biztosan), és ezek a plébániák általában jelentős szőlőbirtokkal rendelkeztek. Négy borvidéki település, Tokaj, Tarcal, Sárospatak és Sátoraljaújhely még kiváltágosabb helyzetben volt, ugyanis a többi településsel szemben ők jogilag nem az egri püspökséghez tartoztak, hanem az esztergomi érsekség alá, így ebből a státusból adódóan a helyi plébániákat illete meg

a borból beérkező teljes tized. Tokaj és Tarczal ráadásul több országos jelentőségű kereskedelmi útvonal találkozási pontjában helyezkedett el, ezért vámszedő helyként is működött. A másik két város, Sátoraljaújhely és Sárospatak heyzete is különleges volt, ugyanis már a 13. században mezővárosként voltak számon tartva. Szabad vásártartás joga is megillette őket, és nem csak a piaci árukat, hanem a szőlőbirtokokat is szabadon tudták adni-venni. Ennek hatására két évszázadon belül kialakult ezeken a területeken egy számottevő kereskedő réteg, amely a nemzetközi, a felvidéki szabad királyi városok Lengyelország felé irányuló borkereskedelmébe is bekapcsolódott, és az ezzel járó előnyök rájuk is vonatkoztak, mint például a vámmentesség a szomszédos vármegyékben.

A kereskedelmi útvonalak csomópontjában lévő területek miatt nagyon megnőtt az érdeklődés általánosságban a hegyaljai borok iránt is, így a korábban felsoroltak mellett ez a jelenség is közrejátszott abban, hogy a 15. századra a legtöbb fentebb felsorolt környékbeli település jelentős gazdasági fejlődésen ment keresztül és ennek köszönhetően bortermelő mezővárosokká váltak és jól szervezett önkormányzatot működtettek.

Szerzetesrendek, pálosok

Ha Hegyalja borvidékké válásáról van szó, akkor érdemes a szerzetesrendeket is megemlíteni. Már a 12. században jelentős birtokokat kaptak az uralkodótól ezeken a területeken a johanniták, de az ágoston, bencés, domonkos premontrei, ferences és klarissza rendek is jelen voltak a környéken kisebb-nagyobb szőlőbirtokokkal. A legnagyobb befolyással azonban egyértelműen a pálosok rendelkeztek. Az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend a kezdetektől nagy hangsúlyt helyezett a szőlőtermesztésre és a borkészítésre. Nem csak a telepített szőlő utáni tizedet nem kellett befizetniük, hanem Nagy Lajos király által még a kilenced alól is mentesítve lettek, így jelentős bevételt tudtak felhalmozni, amit befektettek újabb birtokok vásárlásába, valamint újabb szőlőt telepítettek és művelésnek. Mindemellett a 14-15. században divatossá vált a hívek körében a "donatio", ami úgynevezett kegyes adomány volt. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy sok környékbeli lakos végrendeletében a szőlőbirtokait a remeterendre hagyta az üdvözülés reményében. Ezzel tulajdonképpen a pálosok még tovább gyarapították szőlőterületeiket.

Felvidék

Még egy adalék a Tokaj-hegyaljai borrhíó felemelkedésének történetéhez, legalábbis ha annak első időszakát vizsgáljuk. Ebben a folyamatban a felvidéki királyi városok közelsége és az Oszmán Birodalom térnyerése is közrejátszott. Ugyanis a mai Szlovákia területén található, a 15. századra jelentősen megerősödő felvidéki szabad királyi városok (Bártfa, Eperjes, Kassa és Lőcse) egy idő után a közeli hegyaljai régió irányába fordultak a borfogyasztási igényeik kielégítése végett. Addigra ugyanis ez a borvidék minőségben is felvette a versenyt a földrajzilag közeli szerémségi borokkal, amikkel korábban kereskedtek a felvidéki városok. Miután Mátyás király 1482-ben vámmentességet biztosított a fent említett városok számára a hegyaljai borokkal való kereskedelemre, ezek a jómódú polgárok felvásárolták a környék borait, illetve emellett érdekeltté váltak mindinkább abban is, hogy minél több jó adottságú szőlőterületet vásároljanak. Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy a hegyaljai borvidék időközben hatalmas minőségi és technológiai változáson ment keresztül. Ezt a folyamatot az is segítette, hogy az Oszmán Birodalom terjeszkedésének következményeként határossá vált a közeli gazdag és fejlett Szerémséggel. A 15. század közepétől kezdve rendszeressé váltak az oszmán-török rabló hadjáratok, ezért a helyi vincellérek jelentős százaléka a borvidéket hátrahagyva a biztonságosabb Hegyalján telepedett le és az addig felhalmozott szőlészeti és borászati szaktudását ott helyben kamatoztatta.

Az első ASZÚBOR

Az Oszmán Birodalom Közép-európai térnyerésének időszakára tehető az aszúbor születése. Sokáig egyeduralgoló nézet volt, hogy az első hegyaljai aszú a 17. században készült, Szepsy Laczkó Máté udvari lelkész jóvoltából, aki 1630-ban I. Rákóczi György feleségének, Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszonynak a sátorlajújhelyi Oremus szőlőjének terméséből készítette az első nedűt. Azonban Zelenák István, Tokaj helytörténésze által talált 16. századból származó forrásanyag erre rácsófol. A Garay nemesi család 1571-es hagyatéki tárgyalásáról előkerült az elhúnyt Garay Máté örökösödési levele, melyben említést tesz több hordónyi "Asszú Szőlő Bor"-ról. További érdekesség, hogy az "aszú szőlő" kifejezés a Szikszai

Fabricius Balázs által 1574-ben írt és 1590-ben kiadott latin-magyar szótárban is szerepelt már.

Eszerint nem a Rákócziak udvari lelkésze, hanem valószínűleg a Garay család készítette az első aszú bort. Egyre inkább a nyilvánosság számára is ismertté válik az 1571-es örökösödési dokumentum, azonban érdemes ezt a dátumot szintén fenntartásokkal kezelni. Az 1534-ben készült bártfai szüretkönyv, a Diarium azt említi, hogy a város felsorolt szőlőiből egy hordó másolás bor is készült. Ez tulajdonképpen közvetett utalás arra, hogy feltehetően aszúbort készíthettek már az 1571-es első ismert említés előtt, hiszen a másolás nem más, mint az aszúbor készítés mellékterméke.

Édes vagy száraz

Több mint valószínű, hogy a 16. század előtt inkább kevésbé testes száraz borok készültek a környéken termelt fehér szőlőből, azonban ez nem jelenti azt, hogy ne készült volna az 1534-es dátum előtt is már természetes édes bor Hegyalján. Erre utalnak ugyanis többek között Bártfa város 15. század végéről származó szüreti naplói. Eszerint Abaújszántón és Tállyán október közepi és végi szüretnek is voltak, illetve a leleszi prépostság 1468-76 közötti tanácskozó ülésein készült jelentések említést tesznek arról, hogy a mezőzombori Hangács-hegyen fekvő szőlőbirtokról származó borok édesek voltak.

Jól látszik tehát, hogy nem egyértelmű az első aszúbor készítésének dátuma. Annyi azonban megállapítható a mai ismereteink alapján, hogy a tokaji aszúbor előállításának módszere évszázadokon keresztül alakult ki.

A Rákócziak, anekdota

A Rákóczi családnak egész Tokaj-hegyalján kiterjedt birtokai voltak. Nem véletlen tehát, hogy a sokáig egyeduralkodó nézet, miszerint az első hegyaljai aszú a 17. század első felében készült, szintén a fejedelmi családhoz köthető. Szepsy Laczkó Máté református lelkész 1630-ban I. Rákóczi György feleségének, Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszonynak a család sátoraljaújhelyi Oremus szőlőjének terméséből készítette az első aszúbort. A legenda szerint az előző évben a török

harcok miatt nem tudtak időben szüretelni, csak novemberben szedték le a szőlőt, ami ekkora már túlrejt, aszúsodott. A borászok úgy döntöttek azonban, hogy ennek ellenére elkészítik a töppedt aszúszemekből a bort, aminek az eredménye egy gyümölcsösebb, édesebb nedű lett. Erre figyelt fel Szepsy Laczkó Máté és küldött úrnőjének, Lorántffy Zsuzsannának húsvéti borként a különleges italból.

Ha nem is igazolt a késői szüretre vonatkozó legenda, annyi bizonyos, hogy a XVIII. század első felében Hegyalja borkereskedelme jelentős mértékben fellendült. Ebben nagy szerepe volt annak is, hogy II. Rákóczi Ferenc kiterjedt diplomáciai és gazdasági kapcsolatokkal bírt. Az 1703-ban kezdődő szabadságharc költségeinek nagy részét szőlőbirtokai bevételeiből fedezte. A fejedelem gyakran vendégeskedett a Napkirály, XIV. Lajos francia uralkodó udvarában és többször ajándékozott neki tokaji borokat. Állítólag az egyik étkezés alkalmával, amikor tokaji bort szolgáltak fel neki, mondta az alábbi, azóta szállóigévé vált latin mondatot: “Vinum regum, rex vinorum” vagyis “A borok királya, a királyok bora” kifejezve ezzel a tokaji aszúbor iránti elismerését. Ez az az időszak, amittől kezdve fénykorát élte a tokaji bor és vált uralkodók illetve művészek kedvelt nedűjévé. XIV. Lajos mellett több európai uralkodó körében is kedvelt volt a Tokaji bor. Nagy Frigyes és XV. Lajos előszeretettel kínálta vendégeit Tokajival, III. Napóleon utolsó francia császár évente több tucat hordóval rendelt az udvartartásába, de tudjuk, hogy II. Gusztáv svéd uralkodó is kedvelte a tokaji nedűt. Oroszországban a császári udvarban is nagy népszerűségnek örvendett, jelentős mennyiségű Tokaji bort importáltak, ugyanis Péter cár, Erzsébet császárné és Katalin cárnő is előszeretettel fogyasztották, de ha Európát elhagyva az Amerikai kontinensre vándorlunk, Thomas Jefferson, amerikai elnök is kedvelte a Tokaji borokat.

Az aszú sok író és költőt is megihletett, úgy mint Voltaire, Goethe, Heinrich Heine, Friedrich von Schiller, Schubert, Beethoven, Johann Strauss vagy éppen Liszt, aki szintén előszeretettel fogyasztotta a tokaji borokat. Sikerét az orvosi körökben elterjedt nézet még inkább fokozta, miszerint a bor mértéktartó fogyasztása gyógyító hatású, ezért „Vinum Tokajense Passum” néven a 19. század végén a Magyar Gyógyszerkönyvben is feltűnt.

Borkereskedelem, Zsidóság

Elmondható, hogy nagyjából a 17. század végére a Tokaji aszúnak jelentős hírneve lett Európa szerte, uralkodó családok és művészek sora előszeretettel fogyasztotta. II. Rákóczi Ferenc idején került sor a legjobb szőlőterületek osztályozására, első, másod és harmadosztályú dűlőkre sorolva azokat. Ez a tulajdonképpen minőségbiztosítási rendszer egyedülálló volt akkor még Európában. Az aszú feldolgozási feltételei már 1655-re meghatározásra kerültek, ezért ezt a borfajtát nagy tételben lehetett eladni.

Az 1600-as évek első felétől gyakran jártak Hegyaljára például Krakkó, Lemberg vagy Lublin városából zsidó kereskedők is bort vásárolni, mivel Poroszország és Szilézia mellett Lengyelország és Oroszország is felvevő külpiaca volt az édes Tokaj vidéki boroknak. Intenzív üzletelésük eredményeképpen Bártfát és Késmárkot érintve szállították a tokaji bort a Dunajec, a Poprád és a Visztula folyókon a Lengyel Királyság területére. Az izraelita kereskedők jelenlétére utaló egyik legkorábbi dokumentum 1609-ből származik. A kassai polgárok levelet írtak Abaúj vármegyének, melyben arra panaszkodtak, hogy Alaghy Menyhért főispán mádi birtokán zsidó kereskedők bort és szőlővenyigét vesznek. Ez a kezdeti konfliktus tulajdonképpen végig jelen van a vármegye és a borkereskedő zsidóság között a következő több mint kétszáz évben egészen 1840-ig annak ellenére, hogy a 18. század második felétől kezdve ők is egyre nagyobb számban települtek be Tokaj-Hegyalja mezővárosaiba és járultak hozzá a környék szőlőművelésének, illetve még inkább a bor kereskedelmének fellendítéséhez.

Északkelet-Magyarország feudális viszonyai között a borkereskedelem mellett a korcsmabérlés és szeszfőzés képezte az izraeliták fő megélhetési forrását. A Tokaj-Hegyaljára betelepült zsidók az 1700-1800-as években földbérlőként, azok alkalmazottaiként vagy időnként előfordult az is, hogy önálló földbirtokkal rendelkezve, vagy borkereskedőként szereztek jövedelmüket. Még az 1800-as évek utolsó harmadában is a házalók voltak többségben, vagyis a kereskedők nagyrészt nem rendelkeztek saját üzlettel.

A görögök

Az 1700-as évek második felétől a zsidó kereskedők is számottevő mennyiségben szállítottak a Lengyel-Litván Unió és az Orosz Birodalom területére Tokaji bort. Ebben az időben ennek az áruforgalomnak a meghatározó szereplői és egyúttal irányítói az úgynevezett "görögök" voltak, ami tulajdonképpen balkáni, az Oszmán Birodalom területéhez tartozó keresztény vallású görög, délszláv, román, örmény és albán kereskedőket jelentett. Nem magyar származásúak révén rájuk ugyanúgy vonatkoztak a folyamatos korlátozó intézkedések, mint az izraelitákra. Azonban az 1700-as évek végétől kezdve egyre inkább igyekeztek beilleszkedni a rendi-nemesi társadalomba, és így a kereskedéssel is felhagytak. Ezáltal a régió borkereskedelmében szerzett vezető szerepüket a görögöktől az időközben betelepülő zsidó kereskedők vették át.

Zsidó kereskedők

A görögökhöz képest már közvetlenebbül, több szálon is kapcsolódtak a mezőgazdasági termelés különböző ágazataihoz a zsidó kereskedők. A kereskedés mellett bérlőként is jelen voltak a borvidéken. Az 1800-as évek végén már a vidék összes földbérlésének 20-30 százaléka az izraelita *árendások* kezében volt. Mindemellett többféle módon is kapcsolódtak a tokaj-hegyaljai szőlővel és borral. Volt olyan, akinek szőlőparcellái voltak, maga művelte vagy vincellérral megcsináltatta és pincéjében jelentős mennyiségű bort tárolt, aszúborrt és időnként esszenciát is készített. Többen voltak azok, részben helyi, részben pedig Lengyelországból érkező kereskedők, akik szőlőterülettel ugyan nem, de pincével rendelkeztek, ők voltak a kupecsek. A harmadik egységet pedig a faktorok alkották, akik a helyi termelők és a távolabbi fogyasztók között közvetítettek. Általában a közvetítő faktoroknak korcsmájuk is volt, mert a külföldről érkező borkereskedőknek ők biztosítottak szállást.

Az 1700-as évek második felében elkezdtek kisebb-nagyobb zsidó közösségek alakulni Tokaj-Hegyalján, általában azokon a településeken, ahol a kereskedelmi forgalom jelentősebb volt. Többek között Abaújszántón, Bodrogkeresztúron, Erdőbényén, Mádon, Olaszliszván, Tarcalon, Tállyán, Tokajban és Tolcsván éltek zsidó árendások a szőlőbirtokok közelségében. Ők pálinka- és sörfőzés, korcsmafogadó és mézárászék haszonbérlői is voltak. Érdekes adalék, hogy Tokaj-Hegyalja

mezővárosaiban és falvaiban 1759-ben 585 volt az izraeliták száma. Ez a szám 1770-re 895-re növekedett, ami a borvidék összlakosságának 2 százalékát jelentette. A tágabban értelmezett Hegyalján mintegy száz évvel később 1880 körül érte el a zsidó lakosság a maximális létszámot, ami 11,45 százalékot jelentett az összlakossághoz képest. Mindazonáltal voltak települések, ahol akár 20-30 százalékot is elért az izraelita felekezethez tartozók aránya, például az akkori megyeszékhelyen, Sátoraljaújhelyen a lakosság több mint 35 százaléka tartozott a zsidó közösséghez.

Azonban fontos hangsúlyozni, hogy a Tokaj vidéki zsidóság társadalmi-kulturális szerkezete nem volt egységes. A vallási és vagyoni különbségek mellett sokáig a származás is megosztotta az egyes települések gyülekezeteit. Hogy ezt megértsük, érdemes tágabb kontextusában is megvizsgálni a történelmi folyamatokat. A Magyar Királyságban a zsidók száma az 1700-as évek körül 3-400 főre, 1729-ben 20 ezer főre, 1787-ben pedig már 80 ezer főre tehető. A nagymértékű növekedés részben III. Károly 1726-os úgynevezett "családi törvénynek" eredménye, mely szerint az osztrák tartományok izraelita lakosságának csökkentése végett családonként csak egy férfi leszármazott házasodhatott. A rendelet következtében sok fiatal érkezett Magyarországra Sziléziából. Ez tekinthető az első bevándorlási hullámnak. Ekkor Szilézia mellett leginkább Cseh- és Morvaországból érkeztek zsidók.

A magyarországi és egyúttal a Tokaj-hegyaljai zsidóság heterogenitását jól példázza azonban a második bevándorlási hullám, ami egy jóval jelentősebb áramlat volt Galícia felől, miután a Lengyel Nemesi Köztársaságot ismételten felosztották (1772 és 1795 között három részletben). Érdekes módon nem csak a beözönléstől tartó hatóságok, hanem a már korábban letelepedett zsidók féltve saját egzisztenciájukat szintén igyekeztek korlátozni az újonnan keletről érkező izraeliták letelepedését.

A lengyel területekről érkezők a legszegényebb rétegekhez tartoztak és megjelenésükben, valamint szokásaikban tradicionálisabbak voltak, mint a nyugati származású zsidók. A két különböző bevándorlási hullám lassan mégis összeolvadt, és ennek eredményeképpen az 1800-as évek végére kialakult egy egységesebb arculatot mutató hegyaljai hitközségekből álló hagyományőrző és a modernizációs törekvéseknek csak módjával teret engedő szigorú ortodoxia táborába tartozó hegyaljai zsidóság.

Zsidó konkurencia

Tulajdonképpen az 1840-es törvény előtt, ami némileg feloldja az addigi, a zsidók szabad letelepedését és ingatlanvásárlását korlátozó rendeletet, a hatóságok országos és megyei szinten is azon fáradoztak, hogy a hegyaljai termelők védelmében megpróbálják kiszorítani a zsidókat a borpiacról. Először III. Károly 1737. októberében kiadott rendelete igyekezett korlátozni a zsidó borkereskedelmet azzal, hogy megtiltotta a zsidóknak hegyaljai bor készítését és az azokkal történő kereskedést. Azonban egyrészt nem volt nehéz kijátszani a rendszert, ugyanis a kereskedők maguk mellé vettek egy lengyel keresztényt, akinek a nevében tudták folytatni a tevékenységüket, másrészt a kóser borra egyre nagyobb volt az igény a jelentős lengyelországi zsidó közösségek részéről, és ezzel a hatóságok is tisztában voltak. Mivel a kóser bor készítése speciális körülmények között történt, ugyanis a lengyel közösségek szigorú követelményeket támasztottak (a helyszínen ellenőrizték a szőlőtermesztést és a borkészítést), és habár a Helytartótanács kitiltotta Tokajból a zsidó, örmény, görög és albán kereskedőket is, azonban engedélyezte a kóser borkészítést és az azzal való kereskedést a lengyel zsidó kereskedők ügynökeinek bizonyos feltételekkel (amennyiben megfelelő földesúri útlevéllal rendelkeztek).

1741-ben Mária Terézia, néhány évvel apja után ismét megtiltotta Felső-Magyarországon a fentebb említett "idegen" kereskedők borral való kereskedését a korábban is felmerült bor-hamisítási vádakra hivatkozva. Azonban a végrehajtást és büntetést a helyi hatóságokra bízta. A törvénynek volt egy olyan rendelkezése is, ami a balkáni kereskedőknek a törökökkel kötött kereskedelmi szerződésben foglaltakkal való kereskedést engedélyezte. Ilyen jellegű engedménye a zsidó kereskedőknek nem volt.

Az ő jogi létbizonytalanságukat jól szemlélteti, hogy Zemplén vármegyében 1791-től a következő huszonöt évben tizenhat különböző rendelet volt érvényben, néhol egymásnak teljesen ellentmondva szabályozták a szőlőbirtokokhoz, borfeldolgozáshoz és a kereskedéshez való jogukat.

Tokaj-Hegyalján a borkészítés és egyúttal a kereskedelem központi kérdése az 1650-es évektől kezdve az aszúszem volt. A minél jobb minőségű nedű előállításáért

többek között nem kellett dézsmát fizetni az aszúszemekből, ugyanakkor a földesúrnak elővásárlási joga volt ugyanúgy, mint az aszúborok tekintetében. Habár az aszúszemekért jóval magasabb árat is hajlandóak lettek volna a zsidó kereskedők fizetni, (előzménye, hogy III. Károly óta meg volt tiltva a máshol termelt szőlő, must, nyers bor behozatala és saját termésbe történő belekeverése), azonban a szőlőgazdák között sok volt a jobbágy, akikkel szemben a földesurak érvényesítették elővásárlási jogukat, így igyekezve felszámolni a zsidó kereskedő-konkurenciát.

II. József uralkodása alatt a türelmi rendeletet követően ideiglenesen javult az izraelita borkereskedők helyzete, azonban nem nézte jó szemmel a nemesség jelentős része a király szabad kereskedelmet ösztönző rendelkezéseit. Kivételnek számít Szirmay Antal helyi szőlőbirtokos, szőlészeti és borászati szakértő, helytörténész véleménye, aki szerint a gyakorlat azt mutatta, hogy a lakosságnak semmi kára nem származott a szabad aszú szőlővel való kereskedésből, hanem inkább hasznára vált ez a településeknek is. Ennek ellenére 1791. októberében visszatértek a Mária Terézia uralkodása alatt érvényben lévő rendeletekhez, ami azt jelentette, hogy ismét tilos volt a zsidóknak aszúszemeket vásárolni, azokból bort csinálni vagy aszúborral kereskedni, illetve idegen bort behozni. Ezen túlmenően rendeletbe foglalták a zsidó szőlőterületek és az ott készült bor pontos nyilvántartását is. A 19. század első feléig számos alkalommal igyekeztek a zsidó borkereskedőket Hegyaljáról eltávolítani különböző adminisztratív eszközökkel (a tulajdonukban lévő szőlőbirtokok kényszereladásával vagy a bérleti szerződések felmondásával). Azonban a mezővárosokban évszázados hagyománya volt a szabad adás-vételnek, ezért nem sikerült ellehetetleníteni a környék izraelita borkereskedőit sem.

Modernizáció, a zsidó borkereskedők szerepe

Akárhogy is próbálták akadályozni munkájukat, időközben a Tokaj-Hegyaljai bortermelés és az arra épülő kereskedelem megkerülhetetlen szereplőivé váltak a zsidók. A Tokaji borokat mindig hordóval együtt értékesítették, ezért az évek során a borkészítés folyamatában központi kérdés lett, hogy a szüret előtt mennyi hordó áll rendelkezésre. A balkáni kereskedők mellett a zsidók voltak azok, akik akkora tőkével rendelkeztek, hogy biztosítani tudták minden szürethez a szükséges hordómennyiséget és ehhez kapcsolódóan a kádárok egész éves munkáját is ők

fizették. Időközben egyre inkább elkényelmesedtek a földesurak a Tokaji borok iránti egyre nagyobb érdeklődés miatt, ezért vevőiket helyben várták. Azonban a helyi és országos hatóságok is belátták, hogy mindenki abban érdekelt, hogy a borkereskedelem zavartalanul folyhasson és a külhoni fogyasztókhoz is eljusson a Tokaji bor. Habár gyakorlatban sosem valósult meg teljes mértékben a zsidó kereskedők kizárása a Tokaji borvidék borkereskedelméből, az 1840-es év mérföldkőnek számít a zsidók és a vármegye között a borkereskedelem kapcsán zajló évszázados küzdelemben, ugyanis ekkor deklarálták a zsidóság egyenlő jogait a borkereskedelemben.

Az 1850-es évekre a zsidóság Tokaj-Hegyalja meghatározó etnikuma lett. 1853-ban a vámhatárokat, 1860-ban pedig a birtokszerezésre vonatkozó korlátozásokat törölték el. Ebben az időszakban Tokaj-Hegyalján 24.500 fő élt, amiből a zsidóság létszáma 3497 főt tett ki, ami az összlakosság körülbelül 15 százalékának felelt meg. Korábban utaltam rá, hogy egyes településeken ez az arány akár 30 százalék is lehetett.

A modernizációt célzó technológiai fejlesztések és új eljárások szélesebb körben történő bevezetésében is komoly szerepe volt a helyi zsidó borkereskedőknek. A bortartósítás kapcsán a korábban használatos disznózsír helyett a zsidók az 1700-as évek végétől kezdve jól pörkölt és kénnel is megkezelt tölgyfahordókat alkalmaztak és minőség megőrzése miatt gyakrabban cserélték a hordókat. Zsidó közvetítéssel jutott el Tokaj-Hegyaljára a 19. századi borászati technológiában újnak számító módszerek, mint pl. a bor pasztórizálása, amivel egységesebb minőségű bort lehetett előállítani megakadályozva az édes borok utóerjedését is. Ide tartozott továbbá a bor égetett szesszel vagy a must cukorral történő csekély mértékű javítása, a nagyobb bortételek egalizálása vagy az egyre finomabb szűrési technológiák használata.

A filoxérajárvány után

A 19. század végén a filoxéra következtében a Tokaj-Hegyalja borvidék szőlőkultúrájának 70 százaléka elpusztult. A járvány után elhúzódó válság súlyosan érintette a borkereskedéssel foglalkozó zsidókat is. A 20. század fordulóján induló szőlőrekonstrukciós folyamatokban résztvevők között zsidó befektetők is jelen voltak és a zsidó tulajdonban lévő szőlőterületek aránya ebben az időszakban elérte a

csúcspontját. 1930-ban a hegyaljai zsidó közösség 11.316 fő, ami az összlakosság 12,5 százaléka. Tíz évvel később 1941-ben, a harmadik zsidótörvény idején valamivel csökkent a közösség létszáma, ami a borvidék népességének 10,7 százaléka volt.

A zsidók 1944-es deportálásukig a zsidótörvények ellenére is mindvégig aktívan részt vettek Tokaj-Hegyalja modernizációs folyamataiban és a térség hatékony működésében. A polgárisodott kisvárosi és falusi zsidó közösségek hiánya a "vidéki" Magyarország gazdasági-társadalmi és kulturális életében a mai napig érezhető.

Haszidok Hegyalján

Ahogy korábban már szó volt róla, a Tokaji borvidék zsidósága korántsem volt homogén. A vallási és vagyoni különbségek mellett sokáig a származás is megosztotta az egyes települések gyülekezeteit. III. Károly 1726-os úgynevezett "családi törvényének" eredményeképpen sok fiatal érkezett Magyarországra Cseh- és Morvaország mellett Sziléziából. Ez tekinthető az első bevándorlási hullámnak. Azonban a második hullámban, ami egy jóval jelentősebb áramlat volt, már nem nyugatról érkeztek zsidók, hanem Galícia felől, miután a Lengyel Nemesi Köztársaságot ismételten felosztották (1772 és 1795 között három részletben).

Haszidizmus

A második hullám időszaka az, amikor megszületett egy új zsidó mozgalom, a haszidizmus. A mai lengyel-ukrán-orosz területekről indult a 18. század első felében. Kezdetben egy-egy magányos rabbi, aki egyébként gyógyított ha kellett és megkönnyítette a kapcsolatot az isteni és az emberi szférák között, ideje nagy részét egyedül töltve meditált, puritán életforma jellemezte, a vallási elithez (a Tórában és a Talmudban járatos volt) tartozott, és néha csoportokba szerveződve vagy kis körökben tanult. Sokszor jellemző volt még az önsanyargatás a vallásgyakorlatukra, leginkább az első időszakban.

Az egykori Lengyel Királyság területén született Jiszráel ben Eliezer, aki Báál Sem Tovként vált ismertté, őt szokás a mozgalom alapítójának nevezni. Azonban az ő idejében inkább csak haszid körökről beszélhetünk, mozgalomról még nem. Kevés

tény, sok legenda maradt fenn életéből. Tanító, rabbi volt és gyógyító tt, állítólag a keresztények is elismerték a képességeit és jártak hozzá tanácsért. Sírjához a mai napig sokan zárandokolnak el.

Tanítványai később vitték hírét tanításainak más Kelet-európai zsidó közösségekbe. A következő két-három generáció alatt kezdett kialakulni a haszidizmus kerete is, pl. megjelent a hierarchia, a középpontban a rebbe (rabbi jiddis megfelelője) áll(t) és a más városokból érkezők zárandoklatának célja a “szent ember”, a rebbével való találkozás lett. Az elittudat helyett nyitottságot hirdettek, bárki csatlakozhat (talmudi tudás nélkül is), a kezdeti időszakban jellemző aszkétizmust elítélték és azt hirdették, hogy jóléttel, vidámsággal és örömmel szintén lehet az Örökkévalót szolgálni. Központi eleme volt a haszid tanításnak az is, hogy az isteni jelenlét mindenhol ott van, csak észre kell venni. Ezért fontosnak gondolták a szigorú vallási törvények tartása mellett a fizikai és lelki spiritualításra helyezni a hangsúlyt. Így a korábban bevett vallásgyakorlathoz képest újdonságnak számított az ima közbeni éneklés vagy a közös táncolás is.

“Der Alter Kalever” avagy a Nagykállói rebbe

Habár a haszid mozgalom lengyel-ukrán-orsz területről indult hódító útjára és a helyi zsidó közösségekben terjedt el leginkább, Magyarországra is elért. A haszidizmus hazai története Rabbi Ájzik Taub nevével kezdődött, őt szokták az első magyar rebbeként említeni. 1751-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Nagykállón szegény családba született Taub Izsák, és mivel nem volt pénze az anyukájának a taníttatására, így már gyerekkorától kezdve a mezőn töltötte a napjait. Állítólag egyszer Nagykálló határában vándorolt Báál Sem Tov egyik tanítványa, Léjb Szóresz rabbi, aki pénzgyűjtés céljából járt Magyarországon. Miközben lepihent a mezőn, felfigyelt a fiúra, ahogyan legeltette a juhait és miközben beszélt hozzájuk. A rabbi anyyira meglepődött azon, amilyen szeretettel beszélt az Örökkévalóhoz a fiú, miközben vigyázott az állatokra, hogy egyből megszólította, és elvitette magát az édesanyjához, hogy elkérje Ájzikot, hogy hadd taníttassa. Így került el Nagykállóról a későbbi rebbe, először Nikolsburgba (mai Csehország) a híres rabbi Smelke Horovitz házába. Tíz évig tanult nála Talmudot és más fontos könyveket, majd Lizenszkben (ma Ležajsk, dél-kelet Lengyelország) folytatta tanulmányait rabbi Elimélechnél további öt évig. Tizenöt

év tanulás után tért vissza Nagykállóra anyjához, és a közösség 1781-ben választotta őt rabbivá a városban és egész Szabolcs megyében. Összesen negyven évig szolgált a nagykállói közösség élén. Csodák is fűződnek a nevéhez, gyógyított és fogadott híveket, azonban mégis leginkább a dalairól híresült el. Legismertebb a "Szól a kakas már..." című népdal, amit az ő nevéhez kötnek, és a mai napig, világszerte ezrek éneklnek ortodox zsidó közösségekben magyar nyelven, ízes szabolcsi tájszólással.

Azt, hogy a Kállói rebbe pontosan milyen szerepet tölt be a dal megszületésében, nem lehet tudni, ugyanis a különböző legendák néhol egymásnak ellentmondanak. Mindenesetre a legismertebb változat szerint a csodarabbi nagyon szerette a természetet, ezért sok időt töltött a környező erdőkben és mezőkön, ahol sokszor erdészekkel vagy pásztorokkal beszélgetett. Egyszer egy pásztorfiút hallott énekelni, ami nagyon megérintete. Azt gondolta, hogy azért a gyönyörű dalért fizetne egy aranyat. Amikor az üzlet létrejött, a rabbi megtanulta a dalt, a fiú pedig elfelejtette.

A rebbe 1821-ben halt meg és akkora űrt hagyott maga után, hogy a közösség 1840-ig nem talált új rabbit a helyére. Sírja Nagykállóban található, ami a mai napig zarándokhely.

Csodarabbik Tokaj-Hegyalján

Szabolcs-Szatmár-Bereg mellett Borsod-Abaúj Zemplén megye volt a másik központja a magyarországi haszid közösségeknek egészen a második világháborúig.

Tokaj-Hegyalja három leghíresebb csodarabbiját érdemes megemlíteni a korábban már ismertetett nagykállói Ájzik Taub rabbi mellett: Teitelbaum Mózes Sátoraljaújhelyhez, Friedmann Cvi Hersele Olaszliszkához és Steiner Sájale pedig Bodrogkeresztúrhoz kötődik.

Tokaj-Hegyalja borvidék ma

Történelmi kitekintés

A borvidéken a szőlőtermesztés fénykora a 18. század második felére tehető. Az 1853-as vámhatárok eltörlésével elkezdődött a vasúthálózat kiépítése, ami esélyt nyújtott az újabb fellendülésre, azonban az 1886-ban kezdődő és évtizedekig elhúzódó filoxérajárvány megakadályozta ezt. Ennek hatására a termelés jelentősen visszaesett, miután a Tokaj-Hegyalja borvidék szőlőkultúrájának 70 százaléka elpusztult a járvány következtében. Az elhúzódó válság után a 20. század fordulóján induló szőlőrekonstrukciós folyamatok segítették a borvidék ismételt fellendülését.

A két világháború közötti időszakra leginkább az volt jellemző, hogy a trianoni békediktátum miatt az akkori politikai vezetés elhanyagolta a Tokaj-Hegyalja borvidéket, a külföldre történő borértékesítés rendkívüli mértékben visszaesett. 1945 után a mezőgazdaság, így a szőlészet-borászat is háttérbe szorult. A következő évtizedekben a minőséggel szemben a mennyiségi szemlélet vált hangsúlyossá és a borexport a KGST-piacra korlátozódott.

1990-ben elkezdődött a privatizáció, több ezer kisgazdaság jött létre a következő években.

Világörökség

Az UNESCO Világörökség Bizottsága 2002-ben, Budapesten tartott ülése után felvette a világörökségi listára, azóta világörökségi helyszín a Tokaj-Hegyalja történelmi borvidék, 2012 óta pedig hungarikum a Tokaji történelmi borvidék kultúrája (a kulturális örökségek között feltüntetve) és a magyarországi Tokaji borvidéken előállított Tokaji aszú (az agrár és élelmiszergazdaság kategóriába sorolva).

Az UNESCO Világörökség Bizottsága a következő szempontokat figyelembe véve nyilvánította világörökségi helyszínné Tokaj-Hegyalját:

1. 1737 óta a világ első zárt borvidéke (ezáltal olyan termőhely, amelynek a produktuma megkülönböztetett védelemre érdemes)
2. a miocén-kori (8-9 millió éves) ősszőlő ("vitis tokaiensis") lelőhelye
3. a nemes pincepenész ("cladosporium cellare") élőhelye
4. a borvidék erdői biztosítják a hordók alapanyagául szolgáló kocsánytalan tölgy fáját
5. a kaukázusi és a római kori borkultúra találkozása révén a népek és vallások kultúrájának hatása, az évszázadok során kialakult multikulturális társadalmának építészeti öröksége, szüreti ünnepei és történelmi borospince-hálózata, az ember és a természet évezredes szimbiózisa

Tokaj oltalom alatt álló eredetmegjelölés termékleírásának "Körülhatárolt fejezete" szerint a Tokaj-Hegyalja borvidéket huszonhét település együttese alkotja. A Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék kultúrtáj központi területét kilenc település közigazgatási területe határozza meg, melyek Tokaj, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Mád, Mezőzombor, Rátka, Szegi, Tarcal és Tállya. Ezek védőzónáját pedig tizennyolc település (Abaújszántó, Bekecs, Bodrogolaszi, Erdőbénye, Erdőhorváti, Golop, Herceggút, Legyesbénye, Makkoshotyka, Monok, Olaszliszka, Sáradsadány, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szegilong, Szerencs, Tolcsva, Vámosújfalú) alkotja. A világörökségi helyszín történelmi tájként jogi védeltséget élvez. A védelem célja a történelmi épített és a természeti környezet együttes megóvása, a tradicionális földhasználati, szőlőművelési módszerek megőrzése és fenntartható hasznosítása.

Identitás

Habár Tokaj-Hegyalját 1737-ben nyilvánították a világ első zárt borvidékévé, azonban mint ahogyan az korábbi fejezetben már említésre került, már a török előtti időkben is nemzetközi szinten ismert és elismert borvidékként tartották számon. A hírnév kivívásához számos tényező hozzájárult. A helyi adottságok, a páratlan mikroklíma mellett feltehetően az is segítette a borvidék sikerességét, hogy szőlőművelés szempontjából már a 15. századra a vidék mezővárosai egységes arculatot mutattak, és ez a közöttük létrejött egyfajta összetartozás-tudat azt is lehetővé tette, hogy közösen lépjenek fel a hatóságokkal szemben. A 16. században ez a sajátos helyi identitástudat tovább erősödött a szomszédos felvidéki királyi városokkal egyre

intenzívebb keresedelmi kapcsolatok révén, így a bortermelésbe a helyi lakosság is bekapcsolódott. A borvidék lakosait már nem csak a szőlőművelés kötötte össze, hanem az élet számos más terén is egyre szorosabbá váltak kapcsolataik, ami kihatással volt a település lakóinak öntudatára és világképét is nagymértékben formálta amellet, hogy a kialakult kereskedelmi kapcsolatok természetes velejárója volt a lakosság anyagi és társadalmi felemelkedése is.

Hatszáz évvel később, napjainkban is jelen van az a fajta identitástudat, aminek a gyökere a középkorban alakult ki. A hazai borvidékek közül Tokaj-Hegyalja a legismertebb Magyarországon. Az itt készült Tokaji aszú feltehetően a legismertebb magyar bor, több évszázados márka. A korábbi korokban lefektetett közös értékrend és közös nyelv előfeltétele volt és egyben eredménye is lett feltehetően a közös gondolkodás. Ma, a rendszerváltás után harminc évvel ezekre az alapokra érdemes építkezni, amikor időszerűvé vált a megújulás akár a dűlőutak, szőlőültetvények állapotát, akár az infrastruktúra, a munkahelyteremtés vagy a borászati, szőlészeti tevékenységek szabályozásának korszerűbbé tételét tekintve. Ahhoz, hogy lépést tudjon Tokaj-Hegyalja tartani a világgal az anyagi feltételek megteremtése mellett helyi szintű összefogásra is szükség van. Habár a helyi bortermelésben aktív szereplők közül vannak olyanok, akik kevésbé bizakodóak, azonban az elmondható, hogy a helyi együttműködést célzó kezdeményezések és az időközben megalakult szervezetek nagyobb száma mutatja a közös szándékot: Tokaj-Hegyalja múltjának, saját hagyományainak megismerése és ápolása, a kortárs borász generáció kapcsolatának megteremtése elődei kultúrájával, a világ első termőhelyi osztályozásának továbbépítése vagyis minőségbiztosítás, illetve a borvidék egységes képvisellete Magyarországon és a világban.

Helyi összefogás, szervezetek

Az elmúlt évtizedekben számos szervezet, többségében egyesületi formában (együttal több tagszervezetet képviselve) jött létre azzal a céllal, hogy erősítse a tokaji márkát, továbbvigye Tokaj-Hegyalja örökségét.

1. Tokaj Alapítvány
2. Tokaj-HetedHétHatár Egyesület

3. Tokaj Bormívelők
4. Mádi Kör
5. Tokaj Borlovagrend
6. Tokaj Reneszánsz
7. Tokaji Borbarátnók
8. Amici Vinorum: Olaszliszkai Borbarátok Egyesülete
9. Tállyáért Egyesület
10. Tarcfal Bor és Kultúra Egyesület

Bor-Turizmus

A Tokaj-Hegyalján található öt városban és huszonnégy községben összesen 71 ezren élnek a 2015. évi adatok alapján. A borvidék három hegy között, az abaújszántói és a sátoraljaújhelyi Sátor-hegy, valamint a tokaji Kopasz-hegy között terül el. Területének mérete 88.124 hektár, melyből körülbelül 6000 hektáron folyik a szőlőtermesztés. Ezen a területen a vulkanikus talaj a legjellemzőbb, amely az egyedülálló mikroklímának köszönhetően az aszúsodást okozó penészgombával és a megfelelő szőlőfajtákkal kialakult, a borvidékre jellemző jegyek.

Szőlőfajták

Az Erdőbényén talált ősszőlő levelének lenyomata alapján tudjuk, hogy ezen a területen már 2-3 millió évvel ezelőtt, a miocén korban is termelt a szőlő. A vitis tokaiensis tulajdonképpen minden ma létező szőlőfajta őse. A borvidéken ma hat szőlőfajta engedélyezett, négy hagyományos és két új nemesítésű:

- furmint (66 százalék a szőlőültetvényeken való termesztésének aránya 2013-as adatok alapján)
- hárslevelű (19 százalék)
- sárgamuskotályos (9 százalék)
- kövérszőlő (6 százalék a két új nemesítésű fajtaival együtt)
- kabar
- zéta

Borok

A magyar bortörvényben a Tokaj-Hegyalja borvidékre speciális eljárások vonatkoznak. Az itt termelt borszőlőből kinyert törkölyös must, borseprő vagy törköly csak az e borvidéken termesztett borszőlő mustja vagy bora önthető. A borfajtat és minőséget ugyanazok a tényezők határozzák meg:

- szőlőfajta és termés;
- termőhely (fekvése, éghajlata, talajminőség);
- szőlősgazda és a borász szaktudása;
- évjárat.

A Tokaji borvidéken termesztett mindösszesen hat szőlőfajtából mégis számtalan féle borválozat állítható elő attól függően, hogy mikor van a szüret, milyen jellegű a nemesrothadás vagy éppen a feldolgozási technológia. Különböző mikroklímával és talajadottsággal rendelkeznek az egyes dűlők, ezért az ugyanabból a szőlőfajtából készült borok esetében is eltérő karakterű és savtartalmú borok készülnek.

Tokaji borfajták a készítés módja szerint:

1. fajtaborok (édes és száraz borok esetében is, általában furmint és hárslevelűből, időnként sárgamuskotályból)
2. szamorodni (amikor válogatás nélkül a szőlőtőkéről egyszerre egészséges és a *Botrytis cinerea* gomba által már megtámadott fürtöket és bogyókat szüretelnek, és együtt dolgozzák fel)
3. *aszúbor* (A Tokaji borvidék természetes fehér édes bora. Az aszúkészítésnek több évszázados hagyománya van, amit két mértékegység a puttony és a gönci hordó határozta meg. Ezzel volt szabályozható a péppé feldolgozott aszúsodott szőlő musttal vagy borral történő felöntése. A mustot vagy az alapbort ráöntik az aszútésztára, majd a pép ázik, utána zsákokban préseléssel és szűréssel választják el a mustot az aszútésztától. Az aszú erjedési folyamata hetek vagy hónapok is lehet. A keverési arány is befolyásolja az aszúbor ízét, vagyis azt, hogy egy gönci hordó mustot (hagyományosan 136 liter) hány puttony (25 kg) aszútésztára öntenek rá. Így nevezik a tokaji aszút 5 vagy 6 puttonyosnak.

Vagyis a puttonyszám a Tokaji aszú jelzője hagyományosan, ami ugyan fennmaradt, de ma már nem kézzel, hanem analitikai módszerekkel határozzák meg a tokaji aszú puttonyszámát. Az aszúborok pincében, fahordóban érlelődnek, melynek ideje minimum másfél év.)

4. *fordítás* (Az aszúbor készítés mellékterméke, az aszútészta ismételt musttal vagy borral történő felöntésekor másodaszút kapunk.)
5. *máslás* (Szamorodniból vagy az aszú seprőjére felöntött mustból/azonos évjáratú borból alkoholos erjedés útján készül.)
6. *esszencia* (Az aszúszemek saját súlya alatt lecsöpögő, mézédés és rendkívül tömény ital. Az aszúborokhoz erjedés után adagolják. Az esszencia jelentősége a cukortartalom megőrzésében van. Nem azonos az aszúesszenciával.)

Turizmus

A térségben nem ment végbe jelentős mértékű iparosítás, ezért a táj természeti értékei szinte érintetlenek, a borvidék megőrizte népi hagyományait, ami a bor mellett szintén turisztikai értéket képvisel.

Leginkább a turizmusban hozott fellendülést a Tokaji borvidék 2002-es világörökségi listára kerülése. A korábbi évekhez képest nőtt azon települések száma, ahol szálláshely található. A megnövekedett kapacitás hatására a vendégek és a vendégéjszakák száma több mint duplájára nőtt, ami jelentősebb növekedés, mint az országos átlag. Számos épített örökség, turisztikai attrakciót nyújtó épület került felújításra, ezzel bővítve a látványosságok körét.

Számos borászat kínál komplex élménycsomagot a Tokaj-Hegyaljára érkező vendégeknek, kezdve az interaktív pincelátogatástól, az exkluzív borkóstolón keresztül a felejthetetlen gasztronómiai élményig. Mára széles a magam minőségű szálláshelyek és éttermek választéka. Mindemellett érdemes kitérőt tenni a Zemplén legszebb kirándulóhelyeihez is:

1. Tokaj-Bodrozug Tájvédelmi Körzet
2. Bodrogszegi Várhegy Természetvédelmi Terület
3. Aranyosi-völgy

4. Boldogkőújfalvi kőtenger
5. Arka-patak völgye
6. Patócs-hegy Természetvédelmi Terület
7. Komlóska-Telér Tanösvény
8. Vágáshuta
9. Long-erdő

Épített örökségben is gazdag Tokaj-Hegyalja. Látogatásunk alkalmával érdemes a várakat, kastélyokat és egyéb nevezetességeket felfedezni:

1. Füzéri vár
2. Regéci vár
3. Tokaji vár
4. Sárospataki Rákóczi-vár
5. Szerencsi Rákóczi-vár
6. Boldogkői vár
7. Károlyi-kastély
8. Patay-kastély
9. Vizsolyi Templom és Vizsolyi Biblia
10. Monok: Kossuth Lajos szülőháza
11. Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára
12. Sátoraljaújhelyi Levéltár
13. Mádi Zsinagóga
14. Csodarabbik útja és a Rabbiház

Csodarabbik útja

Jelentős létszámú zsidóság élt Tokaj-Hegyalján a Holokauszt előtt. Az 1944-es deportálásokat nem sokan élték túl, és aki vissza is tért, 1949-ben vagy legkésőbb 1956-ban elhagyta az országot.

A csodarabbik útja elnevezés egyrészt a Magyarországon egyedülállóan csak Északkelet-Magyarországon kialakult haszid közösségekre és kiemelkedő vezetőikre utal, másrészt emlékezik a Második világháború előtti virágzó zsidó életre. A

zarándokút 150 km hosszú és tíz települést foglal magában. Bejárja Tokaj-Hegyalja zsidó emlékhelyeit és épített örökségét érintve a csodarabbik sírjait, és a zarándokok megismerkedhetnek az életükkel, a hozzájuk kapcsolódó legendákkal, az egyes települések zsidó történelmével, hagyományaival. A zarándokút kezdő és végpontja a mádi Zsidó Kulturális és Információs Központ, az egykori rabbiképző felújított épülete.

Tematikus túraútvonal

Az általam választott tematikus útvonal hivatott bemutatni Tokaj-Hegyalja borvidék történetét elsősorban a szőlőkultúra és a zsidó örökség szempontjából.

A két naposra tervezett utazás autóval vagy szervezett út keretében bérelt busszal javasolt csoport esetén. Az útvonal egyes állomásai tetszés szerint variálhatóak annak függvényében, hogy ki honnan érkezik. Mivel az első nap nagy része Mádon zajlik, ezért a szállást is érdemes ott foglalni.

1. nap: utazás - Tokaj (egykori Zsinagóga épülete, zsidó imaház) - Mád (Rabbiház és zsinagóga - mádi zsidó temető) - Disznókő Szőlőbirtok és Pincészet (kóser borkóstolóval)
2. nap: indulás Mádról - Bodrogkeresztúr - Olaszliszka - Sátoraljaújhely - hazautazás

1.NAP

Tokaj

A borvidék névadó települése, a Tisza és a Bodrog folyók találkozásánál fekszik. A város egyik legimpozánsabb épülete a zsinagóga, ami ma kulturális és konferenciaközpontként funkcionál. Számos hangversenynek és konferenciának ad otthont. Közelében (József Attila utca 9.) szám alatti épületben működik Tokaj-Hegyalja egyetlen zsidó imaháza. A városban két zsidó temető található. A régi temetőt az 1700-as évek közepén a Bodrog árterében alapították. A tokaji vár romjainál, a

Bodrog-zugban található, csak komppal közelíthető meg. Az Újtemető az 1800-as évek végén, a mai Bodrogkeresztúri úton került kialakításra.

Mád

A csodarabbik útjának kiinduló és befejező pontja Mád. A városban a Táncsics utcában álló egykori rabbi házat és rabbi képzőt, ami ma Zsidó Kulturális és Információs Központként működik, a tőszomszédságában lévő zsinagógát, a zsidó temetőt és egy faluséta keretében a főutcán található egykori zsidóházakat érdemes megnézni.

Rabbiház

Az Rabbiház és a zsinagóga Mád északkeleti dombos részén található, a Rákóczi útnál lévő keskeny bejárótól nyugat irányában. Az épületben a nagy tudású rabbi egykori lakóhelye mellett a zsidó közösségek számára Európa-szerte ismert jesiva (zsidó vallásos tanulmányok háza) is működött.

A mádi jesivával kapcsolatos első feljegyzéseket Amram Blum rabbi idejéből (1864-1881) ismerjük. A 20. század elején működött a legnagyobb létszámmal a jesiva, több mint 140 tanulóval működött. A helyiek visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy az emeleti boltozott helység a rabbi szobája lehetett, a zsinagóga felőli traktust pedig könyvtárként használták. Egyes elbeszélésekben az szerepelt, hogy 1944 előtt az épületben lakott a sakter (rituális vágást végző zsidó férfi) is. A rabbiház közelében mikve, azaz rituális fürdő állt, erre már vannak írott források is.

Zsinagóga

Egyes források szerint már 1771-ben állt a településen zsinagóga, azonban a Táncsics utca 38.-ban található barokk copf stílusú zsinagóga 1795-ben épült fel. Építését két tehetős zsidó borkereskedő család, a Brener és Teitelbaum testvérek finanszírozták, akik a környéken telepedtek le. A mádi zsinagógát a világ legszebb zsinagógái között tartják számon, többek között szerepel a „Világ legszebb 100 zsinagógája” című, Amerikában kiadott albumban.

Mivel a mádi zsidóság jelentős része elpusztult, a második világháború után a zsinagóga elvesztette eredeti funkcióját. 1950-ben bezárt, ezek után teljesen elhagyatott lett és pusztulásnak indult az épület. Az ezredfordulón már életveszélyes állapotban volt a zsinagógaépület. Ezek után kezdeményezte a New York-i World Monuments Fund Jewish Heritage Grant program a zsinagóga feltárását. Tulajdonképpen ez tette lehetővé a tulajdonos, a Kincstári Vagyoni Igazgatóság számára, hogy a rekonstrukciót megtervezzék. A épület külső helyreállítási munkálatai 2000-ben kezdődtek meg és 2004 áprilisáig tartott. Egy évvel később a műemléki helyreállítás Európa Nostra-díjat kapott.

A második világháború után a zsinagóga mellett a rabbiház is elvesztette eredeti funkcióját, mivel Mád zsidó lakosságának 90%-a nem élte túl a Holokausztot. 1952-ben a zsinagógát és a rabbiházat a telekkel együtt államosították. Míg a zsinagóga épület pusztulásnak indult, a rabbiházban lakásokat alakítottak ki, melyek a 2000-es évek elejéig használatban voltak. Csaknem 15 év kihasználatlanság után a "Csodarabbik útja" projekt keretében, 2015-ben került felújításra az épület. A ház teljesen megújult, a helyiség mindkét korábbi funkcióját visszaállították: a földszinti szobákban kialakított kiállítások őrzik és megidézik a nagy múltú épületben egykoron folyó tanulás szellemét és az emeleten kialakított, jól felszerelt szálláshely nyitott kaput biztosít a gyökereiket vagy a környék hagyományait keresők számára.

Temető

A mádi temető Tokaj-Hegyalja legnagyobb zsidó temetője, a Magyar utca végén található. A kőkerítéssel körbevett, szépen karbantartott temetőben található a közösség neves rabbijainak, Schwartz Ábrahámnak és Winkler Mordehájnak sírjai.

Disznókő Szőlőbirtok és Pincészet

Disznókő a Tokaji borvidék kapujában helyezkedik el. A mádi körforgalom után, a 37-es út mellett a jellegzetes épületegyüttes jelzi, hogy megérkeztünk. A birtok egy látványos kőszikláról, a Disznókőről lett elnevezve. Nevét hatszáz éve, 1413-ban említették először feljegyzések.

A rendszerváltás utáni kezdetek óta remek francia és magyar szakemberek dolgoztak a Disznókő-stílus kialakításán. Nekik köszönhetően látványos, mondhatni "francia forradalom" zajlott le a tokaji édes borok minősége terén az Ekler Dezső által tervezett, Makovecz-stílusú borászat falai között. Kezdetektől a hangsúly az aszúbor és a szamorodni borfajtákon van a pincészetben. A főbb irányvonalak és a legtöbb bortípus pedig alig-alig változott az első évjáratok óta. A Mészáros László vezette borbirtok jövőbe tekintő filozófiája egy aszúcentrikusabb Tokaj. A Disznókő értelmezésében ez az a borkategória, amely valóban egyedivé teszi Hegyalját a világ nagy borvidékei között. Boraikra az elegancia és a könnyedség komplexitása jellemző.

A borbirtok látogatásakor részt vehetünk egy 60-90 perces vezetett birtokbejáráson a borászat megtekintésével. Az elmúlt évtizedek egyik leglátványosabb szőlészeti beruházása ment végbe Disznókőn. Ebbe kaphatunk bepillantást a bejárás során. Boraik megvásárolhatóak a Borbutikban, valamint három vagy hatételes borkóstolón is részt lehet venni. Igény esetén kóser borkóstoló is kérhető, ami egész Hegyalján egyedülálló.

Ha Disznókőn járunk, érdemes a Sárga Borház Étterembe is betérni. Toszkánát idéző hangulata van a dülők között élénk táruló káprázatos tájnak. A klasszicista stílusú épületet Lónyay Menyhért, későbbi miniszterelnök építtette, eredetileg présházként funkcionált. A Sárga Borház a tradicionális magyar konyha és Tokaj-Hegyalja helyi fogásait ötvözi. A különleges borok és a friss alapanyagokból készített gourmet ételkompozíciók fúziója páratlan gasztronómiai élményt nyújt.

2. NAP

Bodrogkeresztúr

Bodrogkeresztúr a Tokaj-Hegyalja legkisebb települései közé tartozik. A Bodrog folyó mellett fekszik, a 164 méter magas Dereszla domb alatt hosszan elnyúlva.

A gyönyörű fekvésű Bodrog parti település a magyarországi zsidó zarándoklatok kiemelt úti célja Reb Sájele csodarabbi itt található sírja miatt. A zsidó hagyományban

ugyanis szokás a kiemelkedő vallási vezetők halálozási évfordulójakor (Jahrzeit) sírjaikhoz ellátogatni. A zsidóközösség egykor messze földön híres csodarabbija Rabbi Steiner Jesája volt. 1851-ben Zboróban, a mai Szlovákia területén született. Gyermekkorában a büdszentmihályi jesivában tanult, majd onnan került Olaszliszkára, a nagynevű Friedmann Cvi Hersele rabbihoz, aki mellett tovább tanult. Innen került később Bodrogkeresztúrra és látta el a hitközség vezetői teendőit.

Híre egyre terjedt, más közösségek nagy rabbijai is elismerték Reb Sájele kiemelkedő kvalitásait. Főképp a jótékonyágáról beszéltek. Az első világháború idején idemenekült galíciai zsidók segítségét ő szervezte meg. A helyi lakosság emlékezetében így élta rabbi:

-”Úgy járt, mintha lebegett volna.”;

-„Olyan selyemfényű fekete ruhában, csak úgy suhogott, ahogy lépkedett.”;

-„Mindig kísérték két oldalról. Ha ment utat adtak neki.”;

„Közvetlenül nem is beszélgetett senkivel, csak tolmácsok útján.”

1925. április 23-án halt meg. Temetésére az országhatáron túlról is sokan érkeztek, zsidók és keresztények egyaránt. „Mikor meghalt, annyian voltak, elgyűttek még külföldről is. Még a veteményt sem lehetett látni annyian voltak. Voltak keresztények is. Mindenki akarta egy kicsit vinni... Kivitték fehér lovon. Ha harangoztak, akkor addig letették. Amikor elhagyták a harangozást, akkor szaladtak vele... De még a házak tetején is voltak, annyian voltak a temetésén.”- írta Szepsi István. (Bk. 1961-es gyűjtés)

A csodarabbi egykori lakhelyén, a Kossuth utca 65.-ben emlékházat alakítottak ki. Népszerű zarándokhely lett az elmúlt években ugyanúgy, mint a Dereszla-domb oldalában található zsidó temetőben lévő sírja. Bodrogkeresztúr zsidó temetője az 1700-as években keletkezett, a Dereszla-dombon terül el, melynek a legmagasabb pontján található a híres csodarabbi sírja.

Olaszliszka

IV. Béla uralkodása alatt behívott és betelepült olasz vincellérek honosították meg a Magyar Királyság területén, így Tokajban is a bortermelést. Az ő emléküket őrzi a mai napig néhány helyi település neve, többek között Olaszliszka is.

A településen az egykori zsinagóga helyén létrehozott interaktív emlékműhöz és a zsidó temetőhöz érdemes ellátogatni. A község híres csodarabbija Friedmann Cvi Hersele (1808-1874) volt, akinél Reb Sájele is tanult. Friedmann rabbi Teitelbaum Mózesnél nevelkedett és mestere halála után lett a település rabbija. Ebben az időben Olaszliszka a magyarországi haszidizmus központjává vált.

Friedmann Rabbi sírja az olaszliszkai zsidó temetőben ma is népszerű zarándokhely. A temető a gyönyörű fekvésű Belsőköcsord úton található.

A Kossuth utcai zsinagóga helyén, mely egykoron 500 fő befogadására volt alkalmas, egy interaktív emlékhely épült 2015-ben, emléket állítva Tokaj-Hegyalja zsidóságának.

Sátoraljaújhely

A város Tokaj-Hegyalja legismertebb zsidó zarándokhelye. Másfél évszázada folyamatosan zarándokok sokasága látogat el a magyarországi haszidizmus megalapítójának, Teitelbaum Mózes rabbi (1759-1841) sírját, amely a régi zsidó temetőben található, kiemelkedve a többi sír közül egy sátorszerű építményben (ohel). Teitelbaum rabbi Przemyslben, a lengyelországi vajdaságban született. 1808-ban telepedett le Újhelyen. Karizmatikus személyiség volt, csodarabbiként tisztelték tanítványai, tanácsait az élet minden területén kikérték, és emellett sokan, messziföldről is felkeresték a gyógyító erővel bíró talizmánjaiért. A rabbi 33 évig volt a zsidó közösség élén. Munkássága alatt jesivát alapított, irodalmi munkásságot folytatott és beszédeket mondott. Nevéhez kötődik az a városi legenda is, miszerint a gyermek Kossuth Lajost meggyógyította. A nagyhírű Teitelbaum rabbidinasztia atyja, Teitelbaum Mózes szatmári rebbe felmenője.

Tokaj-Hegyalján a zsidó lakosság létszáma a 20. század fordulóján 12 százalék körül volt az összlakossághoz képest. Mindazonáltal voltak települések, ahol akár 20-30 százalékot is elért az izraelita felekezethez tartozók aránya, ilyen volt például az akkori megyeszékhely, Sátoraljaújhely is, ahol a lakosság több mint 35 százaléka volt zsidó, ami egy négyezer fős közösséget jelentett. Mára a település zsinagógáját lebontották, csupán két zsidó temető és egy romos imaház őrzi az egykoron virágzó zsidó közösség emlékét. A 37-es főút bevezető szakaszán a Pataki úton található a domboldalra felkapaszkodó több száz éves temetőt, ahol a csodarabbi is nyugszik. Sírjához az előtérből lépcső vezet. Az új temető a Kazinczy utca 91 szám alatt található.

Felhasznált források:

Nógrádi medence:

<https://iho.hu/hirek/ekszerdoboz-volt-lehetne-ujra-az-160103>

<http://zoldutak.hu/cserhati-zoldut/>

<http://zoldutak.hu/oroksegeink-utjan-zoldut/>

<https://www.hellovidek.hu/gasztro/2019/04/28/top-54-ezek-a-legjobb-ettermek-most-a-magyar-megyekben>

<http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186647361.pdf>

https://hu.wikipedia.org/wiki/N%C3%B3gr%C3%A1di_v%C3%A1r

https://hu.wikipedia.org/wiki/Dr%C3%A9gely_v%C3%A1ra

[https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6rs%C3%B6ny_\(hegys%C3%A9g\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6rs%C3%B6ny_(hegys%C3%A9g))

Tokaj-Hegyalja:

Ripka Gergely: Tokaj Kalauz, 2019 harmadik kiadás

Cseh Viktor - Mózes Krisztián: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Zsidó Emlékek nyomában - két keréken, 2018

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tokaj_hegyalja_kozepkora/

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tokaj_hegyaljai_zsido_borkereskedok_es_bortermelok/

<https://vinoport.hu/aktualis/legendak-vs-tortenelem-az-aszu-igazi-tortenete/2603>

<http://www.mad.info.hu/az-aszubor-tortenete>

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/tokaji_borvid.pdf

<http://tokaj.hu/>

http://www.royal-tokaji.com/hu/true_heritage.php

<http://bodrogkeresztur.hu/telepules/tokaj-hegyalja/>

<https://csodarabbikutja.hu/hu>

<https://zsido.com/fejezetek/grunwald-lipot-a-haszidizmus-tortenete-magyarorszagon/>

<http://www.mad.info.hu/zsinagoga>